

EESTI EVANGEELIUMI KRISTLASTE JA BAPTISTIDE KOGUDUSTE LIIT
KÕRGEM USUTEADUSLIK SEMINAR

Enno Tuulik

**Effataa-ärkamine ja selle mõju Eestis ja väljaspool Eestit
aastail 1968-1985**

Diplomitöö

Juhendaja: Toivo Pilli

Tartu 2005

Sisukord

Sisukord.....	2
Sissejuhatus	4
1. Ärkamise eelõhtu	7
1.1 Jumal kutsub mind	7
1.2 Kas me kasutame meile antud aega?.....	8
1.3 Palve – ärkamise võti	9
1.4 Palvevastus saabub.....	10
1.5 Aega ja olustik, milles kuulutati evangeeliumi	11
1.6 Vaimuliku kirjanduse defitsiit ja Piiblite toomine Eestisse	15
1.7 Põrandaaluste „orgkomitee“ trükikodade varustamine, misjonireisid Läti ja Venemaale.....	19
1.8 Harri Haameri mälestused.....	20
1.9 Laste- ja noortetöö, misjonär Gus Matero mälestused.....	22
1.10 Vend Herbert Loogna mälestused.....	25
1.11 Usuvaenulik seadusandlus, millest lähtus võimude käitumine	29
1.12 Olukord enne ärkamist	33
2. Ärkamise algus.....	36
2.1 Ärkamise algus, ansambliõhtud Olevistes	36
2.2 Meeskonna kujunemine	36
2.3 Innukas palve jätkub	37
2.4 Soome õdede-vendade abi.....	38
2.5 Läbimurre Olevistes	38
2.6 Eestpalveteenistus	39
2.7 Inimesed väljastpoolt Eestit	40
2.8 Venekeelsete palveteenistuste algus, Jumala imed	41
2.9 Kontaktid usklikega Nõukogude Liidu eri piirkondadest	43
2.10 Palveteenistus Väljaspool Oleviste kirikut.....	43
3. Effataa-ärkamise mõju väljapoole (Eestis ja Nõukogude Liidu eri piirkondades). ...	46
3.1 Tallinnast välja, Eestis, KGB surve suureneb	46

3.2	Olümpia-aasta ultimaatum	46
3.3	Jumala jõgi voolab väljapoole.....	47
3.4	Võti ärkamise mõistmiseks	48
3.5	Uskujate tunnused	50
3.6	Eestist välja	51
3.6.1	Töö läheb Lähti	51
3.6.2	Töö läheb Leetu.....	54
3.6.3	Töö läheb edasi Valgevenesse.	55
3.6.4	Töö läheb Ukrainasse.....	56
3.6.5	Töö üle terve NSVL-i.....	57
	Kokkuvõte.....	59
	Kasutatud kirjandus ja allikad.....	62
	Summary	64

Sissejuhatus

„Issand on minuga, ei ma karda. Mis võib inimene mulle teha?“ (Ps 118, 6). Eelnevas salmis küsiti ei väljenda inimlikku jõulisust ja üleolekut, vaid juhib tähelepanu Jumala kõikvõisusele. Psalmisti öeldu sobib hästi paljude käsitletaval perioodil tegutsenud inimeste iseloomustamiseks. Issanda antud tarkus, tasakaalukus ja julgus aitasid kristlikku kogudust edukalt läbi aja, mil välised tingimused ärkamiseks olid väga ebasoodsad.

Nooremale lugejale tuleb mõistmise huvides öelda, et töös on kasutatud käsitleva perioodi sõnavara. Püüan oma diplomitöös anda ülevaate Effataa-ärkamisest aastatel 1968-1985. Teema valikut on suunanud autori soov mõista paremini vaadeldaval perioodil toimunut nii ühiskonnas, koguduste töös kui ka üksikisikute elus. Selle teema valikul mängis olulist rolli ka autori enda huvi Effataa-ärkamise vastu ja isiklik osalemine selles töös. Pean oluliseks ka asjaolu, et hetkel on veel võimalik koguda suulist pärandit inimestelt, kes on viibinud nende sündmuste keskel, millest töös juttu tuleb. Paljud ärkamise perioodil koguduse elus aset leidnud sündmused on kirja pandud väga napsõnaliselt või üldsegi mitte. Seepärast on lisaks paberkandjal säilinud materjalide kogumisele väga vajalik talletada ka inimestelt kogutud suuline pärand. Paljud sündmused on nähtud minu isikliku kogemuse läbi. Ometi on just selle abil mitmeid minevikus toimunud sündmusi võimalik palju paremini mõista. Teema valik on põhjustatud ka asjaolust, et töös käsitletavate probleemide uurimine on seni olnud üsna tagasihoidlikul tasemel.

Diplomitöö on jaotatud kolmeks peatükiks. Esimese peatüki alguses püüan näidata isikliku päästeelamuse läbi enda kujunemist küpseks palvetavaks kristlaseks. Palvele kui ärkamise võtmele on selles peatükis pööratud palju tähelepanu. Palve ja ka aja kasutamise küsimus sai minu jaoks väga aktuaalseks. Probleemi valgustamine võib pisut suurema elukogemusega lugeja jaoks tunduda liigsena, kuid nooremate põlvkondade ja töö terviklikkuse huvides on tõstatatud teema käsitlemine äärmiselt vajalik. Järgnevalt vaatlen lühidalt aega ja olustikku, milles kogudused olid juba evangeeliumi kuulutanud. Väga aktuaalseks sai sel perioodil vaimuliku kirjanduse, eriti Piiblite ja Uute Testamentide defitsiit. Siis käsitlen ka sidemeid põrandaaluste

„orgkomitee“ ja nelipühi kogudustega. Põgusalt käsitlen ka usuvaenulikkude seadusandlust, millest lähtus võimuorganite praktiline tegevus. Juttu on ka laste ja noorte töö algusest ja vajalikkusest. Sellega loon tausta minu kirjatöö paremaks mõistmiseks.

Teises peatükis kirjeldan otseseid Effataa-ärkamise sündmuseid Tallinnas, Olevistes. Seal on välja toodud ühtse meeskonna kujunemine ja innukas, jätkuv palvetöö. Samuti Soome õdede-vendade otsene vaimulik abi ja ärkamise läbimurre ja kujunemine nn. vene ärkamiseks. Siin leiavad käsitlemist ka töö kandumine Olevistest välja ja kutsed tulla Venemaale. Trükikeeld ja läbiotsimised olid põhjuseks, miks paljusid sündmusi kunagi kirja ei pandud. Seetõttu pidin mõnegi sündmuse käsitlemisel toetuma asjaosaliste ja oma isiklikele mälestustele. Tööd kirjutades olen pidanud arvestana teema tundlikkusega ja mälestuste subjektiivsusega.

Kolmas ja ühtlasi töö viimane peatük käsitleb ärkamise mõju väljapoole, alguses mujal Eestis ja siis väljaspool Eestit. Siin käsitlen julgeoleku survet ja Oleviste EKB koguduse nõukogu otsust 2.novembril 1980. Eraldi on toodud sellesse peatükki alateema „Uskujate tunnused“, et paremini mõista Eestis välja kujunenud olukorda, just kogudusesiseselt ja ärkamise liikumist väljaspool Eestit, kus olid avatud ja uskujad südamed. Eraldi leiab käsitlemist see, mis toimus Lätis, Leedus, Valgevenes, Ukrainas ja mujal, ehkki põgusalt.

Olen kasutanud oma töö refereerimiseks ja kirjeldamiseks järgmisi allikaid:

Raamatutest „Евангелическое движение в СССР после Второй Мировой войне“ (Вальтер Заватски), „Meenutusi möödunust“ (Viljo Liik), „Oleviste 50“ (Oleviste koguduse juubelikogumik), Kalju kiriku 100. juubeliks välja antud „Kalju Sõnumi“ juubelinumber, „Meie elu on taevast“ (Harri Haameri Siberi mälestused), „Jumala teenistuses“ (Rein Uuemõis), „Markuse evangeeliumi seletus“ (Osvald Tärk), „Varajase palve saladus“ (Bob Bosworth), „Ma nägin Jumala valgust“ (John H. Noble Vorkuta vangilaagri mälestused), „Eesti Evangeeliumi Kristlaste-Baptistide Liidu ja riigivõimu suhted aastatel 1953-1964“ (Tõnis Valk, diplomitöö). Mälestusi olen esitamiseks kogunud Uudo Veevolt, Teedy Tüürilt, Jānis Ozoliņkevič’ilt, Osvald Taltsilt. Palju olen kasutanud isiklike mälestusi.

Järgnevalt toon esile neli väidet, mis leiavad töö käigus kas kinnitust või ümberlükkamist:

1. Kristlaskonna, eriti vaimulike juhtide elus, oli eriline surve ja kontroll.
2. Ei tagakius ega vangistused murdnud kristlaste tahet Jumalale ustavaks jääda.
3. Et olla kasutatav Issanda töös, tuli isiklikest mugavustest ja vaimulikust jõudeelust loobuda.
4. Jumalal on kõik võimalik (ärkamine õnnestus, ehkki olud olid ülimalt ebasoodsad).

Loodan, et minu tööga tutvumine on lugejale rikastavaks kogemuseks, aidates paremini mõista käsitletavat perioodi meie kodumaa vaimulikus elus. Kõiki aset leidnud sündmusi ja lahendusi, mis Jumal andis ärkamise edukaks edasiviimiseks. Selle ärkamise viimane peatükk on veel kirjutamata, see saab selgeks kord taevases kodus, sest Effataa-ärkamine jätkub täna tuhandete jumalalaste elus, aga ka kogudustes. Innustagu see meid palvetama, et uus ärkamine, palju säravam ja kaunim, võiks toimuda ka uue, 21.sajandi algusaastail.

Usun, et igapähele on midagi minevikupärandist õppida.

1. Ärkamise eelõhtu

1.1 Jumal kutsub mind

Tulin ise elavale usule 1968. a. 27. veebruaril. Pean alustama iseendast, kuna hilisem Effata-ärkamine ja selle mõju väjaspoole Tallinna ja Eestit on selles töös nähtud minu isiklike kogemuste läbi. Püüan siiski teemat käsitleda neutraalselt, tahtes välja tuua toimunud sündmused ja neis väljenduva tõe. Igat vaimulikku liikumist ja ärkamist saab hinnata „viljade“ kaudu. Hilisemas käsitluses kasutan sõna „ärkamine“.

Pärinen usklikust kodust. Ka minu vanavanemad olid tõsiusklikud. Olin väike poiss, kui minu emapoolne vanaema igal pühapäeval võttis ette jalgsi tee minna koosolekule. See oli 7-8 km pikk. Veel 85 aastasel käis ta selle reisi ära, võttes kaasa väikese pojatütre, kes täna on usklik. Vanad kristlased olid „tulised Vaimus“.

Minu esimene palvekuulmine toimus 1949. aasta hilissügisel. Oli väga porine ja vihmane ja külm. Küsisin emalt: „Millal tuleb lumi maha?“ Vastus oli: „Palu Jeesust ja siis tuleb lumi maha!“ Seisin kogu õhtu aknal ja palusin: „Jeesus, luba, et lumi tuleks maha!“ Hommikul ärgates oli paks lumevaip maas. Minu kaks vanemat õde panid mind kelgule ja läksime rõõmsasti õue, lume peale sõitma. See sündmus kujunes hilisemas elus väga tähtsaks, kinnitades olulist tõe: „Jumal on olemas!“ Ma ei saanud Teda kunagi eitada. Läksin kooli 1952. aasta sügisel. Stalin siis veel elas ja minu kooliaja mälestuste hulka kuulub palju sündmusi, kus meile, lastele, püüti sisendada, et Jumalat ei ole ja meie ei tohi uskuda seda valet, et Ta on olemas. Laulsime laule suurest Leninist ja veelgi suuremast Stalinist. Kui 5.märtsil 1953.a. Stalin suri, korraldati eriline leinamiiting, kus kõik lapsed pidid nutma. Mina ei nutnud, tajusin kusagil sügaval südames, et asi on vale. Ma ei teadnud ju siis veel väga palju selle maailma asjadest, olin alles 8 aastane.

3. aprillil 1956. aastal sai Venemaa vangilaagrist vabaks Voldemar Jääger. Ta oli 27. detsembril 1950 areteeritud ja mõistetud valekaebuse tagajärjel kahekümne viieks aastaks vangi ja viieks aastaks asumisele. Peale Satlini surma ta siiski vabanes. Sügisel 1956 hakkas ta Luguse EKB koguduse palvelas kuulutama Jumala Sõna. Temast sai ka Luguse koguduse kauaaegne vanem. Aastavahetusel 1956/57 puhkes ärkamine. Usk, mis kannatuste tules oli puhastunud, sütitas paljude südameid. Jausa seitsmeklassilise

kooli lõpuklasside õpilased hakkasid käima koosolekutele. Tehti palju takistusi. Pidevalt külastasid koosolekuid komsomolikomitee instruktorid ja julgeoleku agendid. Tolleaegne koguduse vanem kutsuti täitevkomiteesse välja. KGB surve oli tugev. Ometi tulid paljud koolilapsed ja ka veidi vanemad noored eestpalvele ja said uuesünni kogemuse. Võimud olid jõuetud, noorte ärkamine levis. Kõigele vaatamata peeti evangeelseid nädalaid, ühel talveõhtul olin ka mina koos isa ja emaga koosolekul. Issand oli minu vastu juba pikemat aega rääkinud. Noored usklikud olid tunnistanud oma päästmisest ja tol õhtul, olin siis üksteist aastat vana, kutsus Püha Vaim mind tungivalt, et läheksin eestpalvele. Istusin isa kõrval ja ahi varjas mind, kuid koosolekul oli ka minu klassijuhataja Veera Proos, kes mind ei märganud. Sama päeva hommikul oli ta klassi ees naernud Jumala üle ja öelnud minule: „Sinu õde oli ka eile õhtul Luguse palvelas.“ Issand kutsus, kuid minu lapsesüda värises ja hoidsin kahe käega pingist kinni, et mitte minna eestpalvele. Hirm ja kartus võitsid, ma ei läinud eestpalvele. Minu jaoks oli see traagiline. Täna Issandat, et kaksteist aastat hiljem, kui olin tulnud Nõukogude armeest tagasi, kutsus Ta mind uuesti. Sain päästetud 27. veebruaril 1968. aastal. Mul oli olnud tõsiseid eestpalujaid: minu usklikud vanemad ja vanavanemad, kaks usklikku õde, kes just selles „noorte ärkamises“ olid saanud päästetud. Meie kodus peeti noorte koosolekuid. Olin üsna vallatu poiss, kuid minu eest paluti tol perioodil palju. Tulles öösel tantsupeolt koju, kuulsin, kuidas minu ema nuttes minu pärast palus.

1.2 Kas me kasutame meile antud aega?

Kaotatud aega ei saa tagasi. Aega ei saa koguda, seda saab vaid hästi kasutada. Ühele päikesekellale olid graveeritud järgmised sõnad: „Minu sõrme langev vari lahutab tulevase möödunust; ta ees on sündimata tund, pimedus, kuhu ei küündi su käsi; ta pöördumatu joone taga on kadunud tund, mis pole enam sinu; su käes vaid üks on tund, praegu, millel seisab päike.“ (Autor tundmatu.)

Ärkamise sisemiseks „mootoriks“ on palve, palve ja veelkord palve. Kui Issand kutsub meid oma riiki, kui Tema päästev arm meile ilmub, siis see saab osaks esimese kogeleva palve kaudu: „Jeesus, anna mulle mu patud andeks. Sina surid minu eest, vajan Sinu andestust.“ Kuna Jumala arm ja andestav rahu ilmub meile ja me usu kaudu saame päästetud, siis varsti kogeme ka seda, et me armastame Jeesust, oma Päästjat. Armastuse igatsus viib meid ikka ja jälle palvele Tema ette. Varsti kogeme suurt tõsiasja: „Meid on

päästetud selleks, et Issand saaks meie kaudu teisi päästa!“ Alles palves me avastame, kes on Jumal; Tema Sõna lugedes õpime Teda tundma ja meile saab selgeks ja erakordselt oluliseks Jeesuse suur misjonikäsk: „Minge siis ja tehke jüngriteks kõik rahvad, neid ristides Isa ja Poja ja Püha Vaimu nimesse!“ (Mt 28, 19). Inimestena võime olla olukorras, nagu olid jüngrid Samaaria kaevul, kus Jeesus ütleb: „Eks te ise ütle, et on veel neli kuud ja siis tuleb lõikus? Vaata, ma ütlen teile, tõstke oma silmad üles ja vaadake põlde, et need on valged lõikuseks! Ja nüüd saab lõikaja palka ja kogub vilja igaveseks eluks, et niihästi külvaja kui lõikaja ühtlasi saaksid rõõmustada.“ (Jh 4, 35-36).

1.3 Palve – ärkamise võti

Igale ärkamisele eelneb palve. Kui Jumal taevas tahab maa peal midagi teha, siis otsib Ta kõigepealt ustavaid palvetajaid. Ilma palveta ei ole toimunud ühtegi ärkamist ajaloos, ei toimu ka tänapäeval. Selles mõttes võiks aega 1968-1974 pidada palvevõitluste ja otsimise ajaks. Issand oli oma riiki kutsunud mitmeid noori inimesi, kes elasid vaimulikus mõttes jõudeelu. Ka tollaegne totalitaarne süsteem, võitlev ateism ja ühiskonnas valitsev Jumala eitamine ei soodustanud väliselt Jumala riigi tööd. Ometi oli selline olukord teinud juba kauemat aega muret tõsiusklikele. 1969. a. hilissügisel tuli Kärdlas kokku väike noorte palvegrupp, kes hakkas süstemaatiliselt palves otsima Jumalat. Eesmärk oli vaimulik ärkamine. Samal ajal tekkisid palveosaduse grupid Tallinnas ja veel mitmel pool Eestis. Kindlasti ei saa keegi täna tagantjärele täpselt öelda, kui palju oli palvetajaid. Usume, et Issand ise oma taevases majapidamises teab neid asju täpselt. Sellepärast saan rääkida sellest, mis toimus meie palvegrupis ja midagi sellest, mida kogeti Tallinnas. „Tuld ma tulin viskama maa peale, ja mida muud ma tahaksin, kui et see juba oleks süüdatud!“ (Lk 12, 49). Need Jeesuse sõnad on olnud teenäitajaks aastasadade jooksul paljudele siirastele tõsiusklikest otsijatele. Need said julgustuseks ka meile, kui 1969. a. hilissügisel palves hakkasime otsima Issandat. Toon siin selgituseks tsitaadi Rein Uuemõisa mälestusraamatust „Jumala teenistuses“: „*Samal ajal puudutas Jumal oma rahvast laiemalt. Mitmed inimesed, kes olid seisnud aastaid kõrvalvaatajana koguduse töös, tundsid äkki, et niiviisi edasi minna enam ei saa. Inimesed hakkasid arutlema, palvetama ja otsima vastust küsimusele, mida peame meie, mida pean mina tegema. Koguneti pikkadele palveõhtutele, paluti nädalaringselt,*

isegi öösiti. See oli usuline äratus, palve äratus. Rein oli nende inimeste seas. Jumal süttas inimestes uue armastuse, andis igatsuse midagi teha Jumala riigis. Kadus ükskõiksus ja hirm olukordade ees. Ja Jumal näitas ka uutele võimalustele“ (Uuemõis 2001, lk 36).

Selline äratus sai osaks otsijatele mitmel pool Eestis, nii ka meile Hiiumaal. Hilisemad sündmused Effataa-ärkamises viisid need palves otsijad ühisrindena kokku. See oli esmalt palve ärkamine. Jeesus ütles, et kui Isa taevast ei tõmba, ei või keegi saada päästetud. Pean täna tunnistama, et Jumal on mind isiklikult lapsest peale kutsunud!

1969. aasta hilissügisel hakkasime siis palves otsima Issandat. Meid oli väike palvegrupp, kuus noort usklikku. Igatsus kogeda midagi rohkemat ja sügavamalt, kui ainult rahu Issandas, täitis meie südameid. Jeesus ütles: „Paluge, siis antakse teile; otsige, siis te leiate; koputage, siis avatakse teile!“ (Lk 11, 9) Jumal on ustav, Tema ise seisab oma Sõna töotuste taga. Talv, kevad ja suvi 1970 tõestasid seda ka meile. Samal ajal kuulsime, et Tallinnas kogunevad mitmed inimesed palvetama. Nimetati Rein ja Haljand Uuemõisa ja veel teisigi.

1.4 Palvevastus saabub

Midagi otsekui ühendas meid ja siis, 6. juuli õhtul 1970, sain mina isikliku Püha Vaimuga ristimise kogemuse. See täitis mind ülevoolava rõõmuga, igatsusega Jumala Sõna sisse tungida, kogesin erilist julgust ja meelevalda eestpalves ja ka teistele tunnistamisel. Jeesus ütles enne oma äraminemist taeva kodusse: „Teile ei sünni teada aegu ega kohti, mis Isa omas meelevaldas on määranud; aga te saate Püha Vaimu Väe, ke stuleb teie peale ja te peate olema minu tunnistajad Jeruusalemmas ja kõigel Juuda- ja Samaariamaal ja maailma otsani!“ (Ap 1, 7-8).

Näis, et palvevõitluste ja igatsuste eesmärk on saavutatud. Varsti kogesin siiski, et tuli minna „väest väesse ja usust usku“, et olla võidukas Issanda teenistuses. Kui taevas avatakse ja palvetajad saavad osa Jumala töotustest, siis kunagi ei jää see maa peal Jumala poolt kasutamata. Issand ise hoolitseb selle eest, et Tema töö läheks „laiuti inimeste sekka“. Tõelises palves otsime Issandat ja meie suhe Jumalaga saab korda sügavuti. Alati peame mõistma, et see palveosadus võib minna üha sügavamale ja sügavamale. Ka Jeesuse enda elus oli see nii. Ta ei teinud midagi ise, vaid tegi seda,

mida Ta nägi Isa tegevust! Vahel me küsime, kas siis tõesti on võimalik mõista ja täita Jumala tahtmist? On küll! Kogu kristlik teenimistöö põhineb usklikust läbivoolaval Kristuse elul, armastusel ning võitud tarkusel. Sellepärast peab iga uskliku inimese palveelu rajanema Jumala Sõnas püstitatud põhimõtetele. Jesaja 50, 4-5 ütleb: „Issand on mulle andnud õpilaste keele, et ma oskaksin vastata väsinuile, virgutada teda sõnaga. Ta äratub igal hommikul mu kõrva, et ma kuuleksin õpilaste kombel! Issand Jehoova avas mu kõrva ja ma ei ole vastu pannud, ma ei ole mitte taganenud.“ (Js 50, 4-5) „*Kui kristlane otsib „esmalts jumalariiki“ ka oma ajakavas, siis peab ta maksma palvekambris kümnist ehk esmavilja ka oma ajast enne teiste päevatoimingute juurde asumist.*“ (Bob Bosworth „Varajase palve saladus“ artikkel lk 2).

“Ükski periood kiriku ajaloos pole olnud nii rikas tõe, annete ja õnnistuste poolest kui käesolev. Ja siiski on nii kristlased kui mittekristlased sunnitud tunnustama kiriku kahetsusväärset jõuetust, õigustamatuid puudujääke ja kohutavaid läbikukkumisi. Miks peaks sellise õnnistuse hulga juures esinema nii palju läbikukkumisi? Sellel on üksainus tõeline põhjus – ebaefektiivne palveelu!” (Bob Bosworth „Varajase palve saladus, artikkel lk 1).

Kristus otsekui ütles ikka ja jälle meile: „Hommikul vara lähme vaatama viinamägesid... Seal ma annan sulle oma armastuse.“ (Ülemlaul 7, 12). John Wesley on öelnud: „Jumal ei tee midagi muudu kui vastuseks palvele.“

1.5 Aega ja olustik, milles kuulutati evangeeliumi

„Evangeeliumi kuulutamine on olnud alati usklike sisemiseks vajaduseks.“ (Valk 2003, lk. 42) Kui Issand saab meid õnnistada oma armu läbi, siis tahab ta ka meid kasutada. Ajal, mil puhkes ärkamine, oli evangeeliumi kuulutamine tegelikult keelatud. *„Nõukogude võimu valitsusajal loeti seda usuliseks propagandaks, mis aga keelatud. Ometi kuulutati evangeeliumi kantslitest, vestlustes, matustel; see väljendus lauludes. Kogudustes oli tavadeks palvenädala pidamine iga uue aasta algul, intensiivistamaks kristlaste usu elu. Korraldati ka jumalateenistustele järgnevaid palvekoosolekuid. Koos usklikega tuli inimesi palvetama ka teisi. Kuna evangeelne töö oli takistatud, siis tuli leida väljapääs.“* (Valk 2003, lk. 42) Armastus on selles maailmas alati olnud Jumala and, kuid armastus on alati leidlik. Kuna Kristust Jeesust südamest armastati, siis leiti

ka valjapääs. „Sellesse perioodi kuulub ühe Moskva koguduse juhtiva venna näide. Ta ütles: „Meie ei saa kaevata laiuti (st. kuulutada massidele), kuid me saame kaevata sügavuti (ehk tõsta usulist ja vaimulikku kvaliteeti). Mida rohkem me sügavuti kaevame, seda enam kaldad sisse varisevad (uusi inimesi tuleb usule).“ (Valk 2003, lk. 42)

Misjonitöös püüdsid suuremad kogudused toetada väiksemaid. Moodustati muusikalisi kollektiive, kes laulsid ja kuulutasid päästesõnumit. Edukalt kasutati selle töö heaks juubeleid, pulmi, matuseid, noorte laagreid jne. Veroonika Arder meenutab Oleviste koguduse meeskvarteti tegevust järgnevalt: „Tavaliselt esines kvartett aastas 20-30 korda, 1964. a. aga koguni 50 korda. Oleviste koguduselt ootasid abi teisedki Eestimaa kogudused. Nii osales meeskvartett paljudes kogudustes, kaasavaraks 70 laulu.“ (Arder 2000, lk. 17).

„Koguduse töö üheks vormiks olid tunnistamised. See ei olnud jutluse pidamine. Usklik rääkis koosolekul oma elamusi, muljeid, mälestusi. See oli julgustav, aga ka evangeliseeriv. Samas pidi koosoleku juhataja teadma, kellele oli seda ülesannet võimalik anda. Oli neid, kes ei saanud jumalateenistustel tunnistada oma õppeasutuse või töökoha tõttu.“ (Valk 2003, lk 42-43). Valter Savatsky ütleb laste ja noortetööst kirjutades, et seadusandluse tõttu ei olnud alla 10 aastastel lastel võimalik ristimisele ja kogudusse tulla. Vaatamata sellele pöörati tähelepanu laste ja noorte tegevusele (Savatsky 1995, 374-375). Täna, kui elame demokraatlikus riigis ja usk on igäihe jaoks vaba, on seda raske mõista. Esitan veel ühe peatüki Viljo Liigi mälestusraamatust „Meenutusi möödunust“: „Kuuekümnendad aastad langesid kokku väga intensiivse ateistliku surve ajaga. Survet avaldati nii seadusandluse kui ideoloogilise tegevusega. Meie kogudustele suruti peale seadus, mis jättis võimaluse usulikeks tegevuseks ainult palvemajas või kirikus ja seegi oli väga piiratud. Kõneleda võisid ainult mõned selleks registreeritud oma koguduse liikmed. Koor võis tegutseda oma palvemajas ja koosneda ainult selle koguduse liikmetest. Kooris ei tohtinud laulda noored alla 18 aasta ega õpilased ja üliõpilased. Samuti ei tohtinud kasutada pille, välja arvatud klaver või orel laulu saateks. Mingit tööd lastega ja noortega ei tohtinud teha. Oli keelatud igasugune sotsiaaltöö ja kirjanduse levitamine. Jumalateenistusi kontrolliti, eriti pühade ajal.

Väga tugev oli ideoloogiline surve, mida nimetati teaduslik-ateistlikuks kasvatustööks. Kohalik ajaleht „Nõukogude Hiiumaa“ avaldas järjekindlalt erilehekülge pealkirjaga

„Vaimuvalgus võidab usupimeduse“, mis sisaldas ateistlikke artikleid, halvustavaid kirjutisi, mõnikord ka laimu ja anekdoote usklikest ja kirikuõpetajatest, Piibli mõnitamist ja usust loobunute kirjutisi. Täiesti välistatud oli usklike inimeste heade saavutuste esiletoomine. Neil ei olnud võimalik töötada pedagoogidena, kultuuritöötajatena ega ka juhtivatel kohtadel. Eriti terava pilgu all olid usklikud lapsevanemad. Tuli ette juhtumeid, kus kooli lastevanemate koosolekul mõnitas rajooni parteikomitee sekretär avalikult usklike perekondi. Esines laste äravõtmise ähvardusi!

Nii kaugele asi siiski ei läinud, nagu ka kogudustes kunagi täielikult ei täidetud kõiki kitsendavaid seadusi. Siiski pidi pidevalt arvestama, et seadustest üleastumine võib põhjustada koguduse sulgemise.“ (Liik 2004, lk. 33)

Vahetult pärast sõda ei takistanud võim väga palju koguduste tööd, aga alates 1949. aastatst, kui hakkas ilmuma „Nõukogude Hiiumaa“, algas tugev rünnak. Esimene suurem samm oli Kärkla Baptistikoguduse Kabeli tänava palvela vägivaldne äravõtmine ja sinna ajalehetoimetuse ja trükikoja paigutamine. Sügisel vallandati staažikas saksa keele õpetaja Helene Heinla (koguduse vanema abikaasa) kui pedagoogiliseks tööks kõlbmatu. Võeti ära Männamaa ja Vilivalla palvemajad, 1961 aastal ka Ühtri koguduse palvemaja, millest tehti kolhoosi kultuurimaja. Pühalepa kirik (kaunimaid kirikuid oma sisearhitektuuri poolest) tehti viljalaoks, pingid, orel ja kantsel lõhuti. Kiriku peauksest sõideti hobuse ja vankriga sisse, altari ees oli ringipööramise koht ja koorem võeti kirikus maha.

Sagedasti kutsuti koguduste juhatajad rajooni täitevkomiteesse aru andma, enamusel kordadel süüdistati neid seaduserikkumistes ja ähvardati palvemaja sulgemisega. Kärkla koguduse vanem Eduard Heinla ütles, et tal tuli 30 korda käia aru andmas ja alati murega. Otse klassikaliselt tabav on Palade koguduse kauaaegse nõukogu esimehe Artur Apri ütlus: „Sinna ei taha minna, sest tõtt seal rääkida ei saa ja valetada ei taha.“ Ei saanud ju koguduse töös kunagi täita kõiki piiravaid seadusi ja selle tõttu oli alati võimalik kogudusi süüdistada seaduse rikkumises. Õnneks ei jõudnud kõik asjad süüdistajateni ja see andis kogudustele märksa suurema vabaduse, kui seadus ette nägi.

„Ka minul kui koguduse nõukogu esimehel tuli korduvalt nii oma kui ka koguduse tegevusest aru anda. Esimene suurem pahandus tekkis kolme Osvald Tärgi Noa-

teemalist kõnet sisaldava magnetofonilindi pärast, mis me Tallinnast tõime ja mida palvelas pärast jumalateenistust Tiit Preisi magnetofonil kuulasime. Mind kutsuti välja ja julgeoleku ülem käsitas kõnede kuulamist keelatud kirjanduse levitamisenä. Lindid võeti ära ja hiljem olla päris suur seltskond neid üle kuulanud. Osvald Tärk ütles sellest kuuldes, et ei oleks osanud midagi paremat neile saata. Kui Kiduspea koguduse vanem Artur Lauri suri, käisin mõned korrad seal jumalateenistusi korraldamas. Mind kutsuti täitevkomiteesse ja administratiivkomisjon määras mulle võõras koguduses kõnelemise eest rahatrahvi. Hiljem trahviti mind mitmesugustel põhjustel korduvalt. Trahv ei olnud väga suur, aga kohtuprotsessi psüühiline õhkond oli rõhuv, seal pidin end tundma tõelise kurjategijana. Olen tänulik tollaegsele miilitsaülemale Rannamäele, kes paaril korral seadusele viidates minu kaitseks välja astus. Kõige rängem süüdistus oli noorte korraldatud jõuluõhtu ja aasta alguses toimunud evangeelsed koosolekud, kus noored „bändiga“ esinesid. Jõuluõhtuks olid noored ette valmistanud väga toreda kava ja palvemajja tuli palju noorte koolikaaslast. Kahjuks kutsus üks koguduse liige, kellele ei meeldinud noorte tegevus, kooli juhtkonna välja, kes sisenes poole ürituse ajal palvemajja. Mind kutsuti täitevkomitee aseesimehe juurde, kus sain tugevasti riielda ja pidin kirjutama toimunu kohta seletuskirja. Kuna tegemist oli inetu pealekaebamisega, siis ei tahtnud me survele alluda ja noored esinesid kuu aja pärast uuesti. Tagajärjeks oli uus väljakutse ja administratiivkomisjon rahatrahviga. Õpilastele keelati kooli poolt katergooriliselt igasugune tegevus palvemajas. Pisut hiljem hakati siiski uuesti tegutsema. Surve usulisele tegevusele hakkas vähehaaval nõrgenema ja kaheksakümnendate aastate lõpul seda enam ei olnud.

Kõikide nende sündmuste juures kogesime Jumala hoidmist ja saatmist. Tundub, et paljudel puhkudel oli väline surve meile isegi vajalik ja kasulik. Paljudel kordadel pidin pöörduma murega Jumala Sõna poole ja sain sealt juhatust ja kinnitust. Kord, kui pidin minema vastust andma noortega tegelemise pärast, leidsin ma pärast palvetamist ja Piibli avamist 22. Psalmi lõpusalmid: „Tulevane sugu teenib teda, Issandast jutustatakse tulevasele põlvele. Nad tulevad ja kuulutavad tema õigust, vastsündivale rahvale jutustades, et tema on seda teinud“. See oli väga tugev kinnitus.

Kui mõtlen tagantjärele suhetest kohalike võimuorganitega, siis tundub, et nad sekkusid meie tegevusse siiski enamasti vaid siis, kui neile tuli korraldus või kaebus. Muudel

juhtudel nad meiega eriti ei tegelenud. Kehtivate karmide seaduste juures oleks saanud meie tööd palju rohkem takistada. Küllap aitas selleks kaasa ka rahva üldiselt heatahtlik suhtumine usklikesse, mis eriti ilmnes paljude juhtivate töötajate heatahtlikus abis Palade palvemaja ülesehitamisel. 12. augustil 1975 põles koguduse vana maja maha. Palade kalmistul oli sel pühapäeval vaimulik kalmistupüha ja koosolekut palvelas ei toimunud. Esimene maja taastamise tööpäev oli 26. augustil 1975. Jõuluks oli väike ruum valmis ja 11. juulil 1976 oli palvela uus hoone valmis ja toimus pidulik avajumalateenistus ja koguduse aastapäev. Rajooni parteikomitee pleenumil said tollaegsed asutuste juhid, kes olid kaasa aidanud (lubanud ehitustehnikat kasutada) palvela ehitustöödel, valju noomituse. Nüüd aastaid hiljem, on meil mitme tolle aja võimu esindajatega head ja üksteist tunnustavad suhted. (Liik 2004, lk. 34-35)

1.6 Vaimuliku kirjanduse defitsiit ja Piiblite toomine Eestisse

Üks raskemaid vastpöördujate ja noorte probleeme oli Piiblite ja Uute Testamentide puudus. Saada ei olnud ka muud vaimulikku kirjandust. Olukord oli väga tõsine. Eriti raske oli olukord Venemaal, Ukrainas, Valgevenes ja teistes Nõukogude Liidu piirkondades. 1972. aasta talvel sõitsin koos Uudo Veevoga Narva, et seal kohtuda põrandaaluste nn. „orgkomitee“ usklikega. Narvas oli ka registreeritud baptisti kogudus üle 200 liikmega. Külastasime ka neid ja meile sai osaks soe ja südamlük vastuvõtt vene usklike poolt. Seal kohtusin saksa rahvusest venda, kes oli tulnud kaugelt Siberist lootuses saada oma kogudusele kas või üksainuke Piibel. Meie saime talle tõesti selle anda, saksa keeles. Aastatel 1967 – 1970 tuli lihtpanderollidega Ida-Saksamaalt Piibleid ja Uusi Testamente, ka „Loosungi raamatud“ ja veel üht teist. Ida-Saksamaal valitses kommunistlik režiim. Ometi anti seal välja 4 Piibli trükki. Saksa usklikud, teades meie olukorda ja eriti ka oma kaasmaalaste olukorda Nõukogude Liidus, olid meeleldi valmis aitama. Neid panderolle tuli vend Teedy Tüürile, vend Arpad Arderile ja võib-olla ka veel teistele. Kõik need läksid Venemaale. Hiljem julgeolek avastas selle kanali ja siis see sulgus. Kui välismaal ilmus trükis uus eestikeelne Piibel, 1968. aastal suur formaat ja 1971. aastal väike formaat, hakkas neid tasapisi läbi raudse eesriide Eestisse imbuma. Saatsid sugulased, aga ka täiesti võõrad ja isegi uskmatud inimesed. Reeglina lubati partei juhtivtöötajaid ja hiljem ka partei lihtliikmeid turistidena Soome ja ka Rootsi, harvemini Kanadasse või Ameerika Ühendriikidesse. On teada juhtumeid, kus partei

sekretärid tõid oma reisikohvrites Piibleid Eestisse. Ametlikult oli lubatud tuua üks eksemplar, millele oli sisse kirjutatud pühendus. Siin tuli jälle meile appi armsad Soome usklikud, kes püüdsid tuua sisse eriti väikeformaadilisi Piibleid ja ka Uusi Testamente. Sain oma esimese Piibli 1971. aastal. See oli palve vastus Issandalt. Eriti on meelde jäänud kaks armast Soome luterikoguduse õde, kes kõigega riskides tõid Piibleid Tallinna. Hiljem üks neist jäi Tallinna tollis vahele, võeti ära kõik kirjandus, ähvardati saata Siberisse ja ta kaotas võimaluse edaspidi Eestisse tulla. Käisin nendega isiklikult mitmel korral kohtumas. Tallinna vanalinnas oli konspiratiivkorter, kus me kohtusime. Kuna Nõukogude Liidu teistes piirkondades oli läbiotsimisi vähem, siis palusid Soome õed meid tulla Odessasse ja Sotši kuurorti, Musta mere ääres. 1975. aasta septembris sõitsime abikaasaga lennukiga Odessasse, et kohtuda seal. Nad tõid meile üle 30-ne eestikeelse Piibli. Kuna lennukile minnes teostati vahetevahel pistelisi kontrole, tulime tagasi rongiga läbi Leningradi Tallinna. Issand varjas meid eriliselt sellel reisil. Sõit Odessast Leningradi kestis üle 2 ööpäeva. 1976. aasta suvel sõitsime kolmekesi (mina ja kaks lätlast) Sotši (läbi Leedu, Valgevene, Ukraina ja Krimmi Stavropoli kraisse ja sealt edasi Sotši). Seal kohtusime jälle Soome õdedega, kes varustasid meid uuesti Piiblitega. Tagasiteel olid kõikjal miilitsa patrullid, palvetasime ja sõitsime suurtel Ukraina ja Venemaa avarustel. Tänu Issandale, ka see reis õnnestus ja saime natukenegi leevendada vaimuliku kirjanduse defitsiiti nii Eestis kui ka Lätis.

Samasse ajaperioodi kuulub ka vend Märt Vähi esimene külaskäik Eestisse, eesmärgiga tuua siia vaimulikku kirjandust. Nad tulid koos ühe Hollandi vennaga. Metodisti koguduse noored eesotsas vend Jaanus Kärneriga olid palunud, et Jumal läkitaks neile oma Sõna. Piiblid olid Helsingi-Tallinn laeval. Märt Vähi meenutab, kuidas Tallinna tollis oli kõva kontroll. Esiialgu ei saanud ühtegi Piiblit kaasa võtta. Õhtul, uuesti kohtudes Tallinna Metodisti koguduse noortega, ütles vend Jaanus Kärner: „Me oleme Jumalat palunud ja nüüd tooge need Piiblid laevast ära.“ Vend Märt Vähi vastus oli: „Lihtsam oleks, et meie palume ja äkki teie toote need Piiblid ära.“ Koos palvetati veel kord ja usaldati asi Issanda kätte. Turistidel oli luba käia laevas ja jälle maale tulla. Kuna Piiblid olid 1968. aasta suurformaadi trükk, ei olnud neid lihtne peita riiete alla ja kotid otsiti alati läbi. Ilm oli tuuline. Märt ja Hollandi vend peitsid Piiblid kilejope alla, aga tuul puhus nii tugevasti, et tagant vaadates paistis selgesti Piibel, mis oli selja peal jope all. Korruga võis peita 4 Piiblit, üks ees, teine taga ja kaks külgede peal. Väriseva

südamega palves mindi kajutist teele tolli suunas. Kontrollijad lobisesid parajasti omavahel ja ei pannud nagu eriti neid tähelegi. Kuna esimene reis õnnestus, siis mindi kohe uuesti. Piirivalve ohvitserid olid löödud otsekui „Egiptuse pimedusega.“ Kui vendadel oli viimased Piiblid peidetult põues ja käsil oli juba viies reis, käratas üks ohvitseridest: „Mida te siin edasi-tagasi käite, kas olete laevas või maal!“ Ja ka sel korral ei kontrollinud nad neid. Nii toodi ühe reisiga 40 suurt Piiblit Eestisse. Hiljem tuli vend Märt Vähi mikrobussiga üle Soome maapiiri läbi Leningradi ja tõi ühe ainsa korruga üle 200 väikese formaadi Piibli ja ka Uusi Testamente. Kuna vend Märt Vähi koos oma perega elas sel ajal Austrias, olles ühe misjoniorganisatsiooni liige, siis viisid vaimuliku kirjanduse reisirühmad teda palju kordi Nõukogude Liidu eri paikadesse. Mikrobussid olid ehitatud topeltpõhjadega ja paljude maskeeritud peidupaikadega. Sinna mahutati korruga isegi kuni 2000 Piiblit... Isegi Armeenia põrandaalustele nelipühi kogudustele viidi armeeniakeelseid Piibleid ja Uusi Testamente. Kuni ükskord tagasiteel piirilinnas Brestis neid kogu perega arreteeriti ja hoiti kinni 12 tundi. Mikrobussi peidikud avastati, kuid kirjandus oli ennem jõudnud kõik sinna, kuhu vaja. Piirikaitsjatel õnnestus ainult leida mõni kirjutatud aadress ja ei midagi muud. Lõpuks rivistati nad ülesse ja major luges ette käskkirja, kus oli öeldud: „Keelatud kirjanduse toomise eest Nõukogude Liitu tuleks nad anda kohtu alla ja saata Siberi vanglasse. Kuna Nõukogude Liit ei taha rikkuda oma suhteid Kanada riigiga (v. Märdil oli Kanada kodakondsus), siis kuuluvad nad igavesti väljasaatmisele ja ei tohi enam kunagi, isegi mitte turistidena, tagasi tulla. Kui nad oma mikrobussiga üle piiri sõitsid, nuttis abikaasa Alta koos lastega. Vend Märt ütles talle: „Miks sa nutad, ole rõõmus, et meid Siberisse ei saadetud!“ Abikaasa vastus oli: „Me ei saa ju enam kunagi tagasi tulla!“ Samal hetkel ütles Püha Vaim Märdi südames: „Tuleb aeg, kes sa tuled suurema õnnistusega tagasi!“ See täitus 1988.aastal. Täna elab vend Märt Vähi oma perekonnaga Eestis. (Vähi 1990)

Konfiskeeritud Piiblitega juhtus teinekord põnevaid lugusid. Samal perioodil valmis dokumentaalfilm, et häbistada välismaa turiste, kes toovad meie maale vaenulikkude ideoloogilist kirjandust. Nimetati seda isegi „Mao tatsipaudeks“. „Mao tatsipau“ nimega märgiti Hiina kommunistliku partei liidri Mao raamatuid, mis olid ainsad lihtinimesele lubatud raamatud Hiina kultuurirevolutsiooni ajal. Hiina ja NSV Liidu suhted ei olnud sellel ajal head.

Kinokroonikas näidati Tallinna linnas julgeoleku komitee ruumi, mis oli maast laeni konfiskeeritud kirjandust täis. Aeg-ajalt tuli nii Oleviste kui ka Tallinna Metodisti kogudusse nooremaid mehi, kes pakkusid althõlma Piibleid müüa, kakskümmend viis rubla tükk. Nad olid julgeoleku töötajad. Alampolkovnik Valdur Timusk teatas vend Teedy Tüürile ühel ülekuulamisel järgmist: „Läksin Merepuiesteele, metodistide koosolek oli pooleli. Tahtsin minna märkamatuks rōdule. Rōdule jõudes panid kaks vana naist pead kokku ja ütlesid poolvaljusti: „Kurat tuli!“ Solvununa ja vandesõna huulil teatas ta vend Tüürile: „Meiesugused vajavad ka Jumalat!“ 1997. aasta veebruari kuus Maalehes ütleb see mees järgmist: „*Ajakirjaniku küsimus: „Kas teie, alampolkovnik Timusk, usute Jumalat?“ Vastus: „Varem ei uskunud, nüüd vana, haige mehena usun!“*“ (Timusk 1997) Minu andmetel sai see kurikuulus julgeoleku töötaja enne surma päästetud. Selgus, et ta on uskliku ema poeg ja paljud usklikud palvetasid tema eest!

Samal perioodil saadeti Piibleid mere kaudu kilekottides Eestimaa randadesse. Nõukogude piirivalve sai ilmselt need suures osas enda valdusesse ja on teada, et neid isegi põletati! Kuid osa neist sai ikkagi õigete inimeste kätte!

Olime tollel ajal väga tänulikud Jumalale aga ka eriti Soome koguduste õdedele ja vendadele, kes püüdsid meid igati varustada vaimuliku kirjandusega. Venemaal oli vaimuliku kirjanduse põud veelgi suurem. Tallinnas ja ka Narvas kohtasime inimesi, kes olid spetsiaalselt selleks siia sõitnud, et osta või saada Piiblit oma kodukogudusele. Me ei kujutle täna ette olukorda, kus üle 200-liikmelises saksa koguduses oli ainult Johannese evangeelium. Rõõm oli aidata neid inimesi. Jumal kasutas Eestit otsekui transiitmaana.

1974. aasta märtsis tulles perekonnaga Lätist lennukiga Tallinna, selgus lennujaamas, et nüüd hakatakse kontrollima reisijate kotte. Meil oli palju lasteriideid ja lisaks ka 30 venekeelset lauluraamatut, trükitud pōrandaaluses trükikojas. Mida teha? Otsisime palves selgust ja kui läksime Tallinn – Kärddla lennukile meid kontrollitigi. Selles kotis, kus olid lauluraamatud, olid peal ka laste märjad sukkpüksid. Meil oli siis 2 tütart, üks peaaegu 2 aastane ja teine alles poole aastane. Nähes laste asju, ei sorinud kontroll enam meie kottides. Issand oli meile ikkagi vägev kaitsja, nagu ütleb Taavet.

1.7 Põrandaaluste „orgkomitee“ trükikodade varustamine, misjonireisid Läti ja Venemaale

Omaette peatüki moodustab põrandaaluste „orgkomitee“ trükikodade varustamine paberiga ja sealt valmistoodangu ära toomine ja laiali jagamine. Üldse töötas neli trükikoda, neist üks mõnda aega Narva lähedal Eestis, üks Lätis, Sigulda lähedal metsas üsna raudtee lähedal, kus elas üks saksa usklik perekond. Kuna töötasin sel ajal autotranspordibaasis töökoja juhatajana ja pidin tihti tegelema ka varustusküsimustega, siis oli mul võimalus mitu korda aastas käia ka Lätimaal oma abikaasa vanemate kodus ja ka koguduses. Need reisid kujunesid omamoodi misjonireisideks, kuid alati, kui oli võimalik, ka põrandaaluse töö toetamiseks. Jelgava Baptistikoguduse liige vend Elmars Sīlis oli 1945. aastal mobiliseeritud Nõukogude Armeesse. Kuna ta varem oli kuulunud nelipühi kogudusse ja see tuli sõjaväes olles avalikuks, siis mõisteti ta üle kohut ja saadeti Kolõma vangilaagrisse. Ime läbi jäi ta ellu ja jutustas mulle mitmed vapustavad lood Jumala päästva armu ilmumisest vangilaagrites, kus ta pidi ülekohtuselt viibima. Juba seal tekkisid tal sidemed vene põrandaaluste nelipühilastega ja hiljem „orgkomitee“ põrandaaluste kogudustega. Ta südames oli suur igatsus aidata kannatavaid kristlasi Nõukogude Liidus. Eespool nimetatud trükikotta viisime paberit, mida oli kergem hankida Eestist, kuna suured kogused äratasid valvsate „koputajate“ tähelepanu, keda julgeolek oli suutnud värvata kõikjal, isegi kogudustes. Tagasi tõime trükitud Uusi Testamente ja eriti ka venekeelsed lauluraamatud. Laadisime need minu furgoonautole, katsime pealt põhuga ja toimetasime edasi sinna kohta, kus need poogiti ja seati valmis kasutamiseks. See töö vajaks omaette uurimust. Kirjutan seda selleks, et natukenegi kirjeldada olukorda ja atmosfääri ärkamise eelõhtul. Tol perioodil ei saanud sellest ei rääkida ega kirjutada. Need asjad oleksid läinud julgeolekusse. Ametlik baptistikoguduste liin väidab, et neil ei olnud kontakte Nõukogude Liidu põrandaaluste kogudustega. Neid kontakte oli üsnagi palju ja abi, mis ilmnes eriti ka hilisemas Effataa-ärkamises oli küllaltki suur. Ma mõtlen siin just vaimulikku abi.

1975. aasta Odessa reisiril külastasime põrandaalust nelipühi kogudust ja viibisime kodus, kus poeg oli mõistetud noortekoori juhatamise ja noortetöö pärast kümneks aastaks vangi pluss viieks aastaks asumisele. Sageli olid ka kohtuprotsessid usklike vanemate üle. Kohtu otsusega võeti neilt lapsed ära ja suunati lastekodudesse, et neid

kasvatataks ateistlikult. Selline oli Nõukogude Liidu „usuvabadus“, millest välismaa ees nii palju räägiti ja kiideldi. Oma reisiridel nägime palju valu, purustatud kodusid, lõhutud kirikuid ja palvemaju. Kirikud olid kas lõhutud või tehtud ladudeks, muuseumiteks, kontserdi- või spordisaalideks, kinodeks, töökodadeks. Kuid Kristuse kogudus elas. Kui kaks kristlast said kokku raudteejaamas ja palvetasid, siis seal oli kogudus. Palju koguneti ka vabas looduses, kus miilits tihti siiski inimesed laiali ajas ja kõik nimed kirja pani ning inimesed said karistada (rahatrahvid, seltsimehelikud kohtud töökohtades jne).

Puka koguduses peeti samal perioodil nn. „orgkomitee“ koguduste konverents. Osvald Talts, kauaaegne Puka koguduse vanem, meenutab seda sündmust järgnevat: „Kuna Valga linnas ja linna ümbruses elas vene ja saksa rahvusest usklike, siis oli neil kontakte ka põrandaaluste kogudustega. Nende usklike kogunemised toimusid kõik salaja. Oli suur vajadus pidada ühine konverents, kus pidi toimuma ka koguduste esindajate kaudu valimised. Suure saladuskatte all lepiti kokku minuga. Koguduste esindajad tulid kohale hilisõhtul või isegi öösel. Konverents kestis terve päeva ja hilisel öötunnil mindi jälle laiali. See oli tagakiusatud kogudustele suur abi. Veidi hiljem peeti samas salajane noorte konverents. Ka see läks korda, alles mõned aastad hiljem tuli asi avalikuks ühe lobiseja baptistikoguduse venna kaudu. Siis kutsuti mind julgeolekusse. Minu kodus teostas prokuratuur läbiotsimise. Ähvardati vangistuse ja Siberisse asumisele saatmisega. Jumala armus võisin julgelt vastata: „Pange kohe siinsamas käed raudu, mina olen valmis Kristuse pärast kannatama.“ Kurikuulus julgeoleku major Valdur Timusk kohkus tagasi, ehkki ta oleks võinud ka teha palju kurja. Nõukogude Liidus istusid paljud pastorid sel ajal kinni. Tuhanded usklikud olid tagakiusatud ja vangistatud, kümned tuhanded Ukrainast, Valgevenest ja mujalt usu pärast Siberisse küüditatud.“ (Talts 2005)

1.8 Harri Haameri mälestused

Olukorda iseloomustab hästi Harri Haamer oma mälestusraamatus „Meie elu on taevas“: „Ma olen arreteeritud. Tartu „hallis majas“ minuga pikka juttu ei aeta. Seesama rõugearmiline tšekist, kes tänaval nagaaniga vehkis, saatis mind alla keldrisse. Seal käskisid kaks komsomolimärgiga valvurit mind lahti rõivastuda. Ma küüsisin: „Miks ma seda pean tegema?“ „Oled sa esimest korda vangis?“ pärib üks

noormeestest. „Esimene kord!“ kosten mina. „Kui vana sa oled?“ pärib toosama poiss. „Varsti nelikümmend kaks aastat.“ Siis ütleb ta teisele: „Inimene on nelikümmend kaks aastat maailmas elanud ja esimest korda vangis!“ Siis ma ei mõistnud veel, kuidas selle üle võib imestada. Midagi ei aidanud, pidin end ihualasti kiskuma. Püksirihma võtsid nad ära. Püksinööbid lõikasid ära. Kingapaelad kiskusid ära. Taskud tegid tühjaks. Testamendi võtsid ära. Raha võtsid ära. Taskunuga meeldis neile. Üks neist ütles kohe, et seda ta kirja ei pane. Selle libistas ta mu silme all endale tasku.

Kui nad mind jälle kamandasid riideid selga panema, siis tuli mul pükse ühe käega üleval hoida, sest neid polnud millegagi koomale tõmmata. Seejärel lükkasid nad mind ühte boksi. Seal ma seisan. Istumiseks pinki pole. Põrandal saaks istuda, kui põlved hästi lõua alla tõmmata. Nii viletsas kambris pole ma veel kunagi olnud. Laes põleb 15-vatine lamp. Sammu astumiseks on ruum liiga kitsas.

Miks nad mind siia toppisid? Aga siin on enne mind ka teisi olnud. Nad on millegagi oma nimesid seina krohvi kraapinud. Aga keegi on need sealt maha kustutanud....“ Mulle ei näidatud arreteerimisorderit. Nad vedasid mind löksu. See naine nimetas ennast Oleninaks. Linna täitevkomitee sekretär oli Olenina. Aga kas ta on ka julgeoleku ametnik? Beria politsei on viimaks kõik asjamehed oma teenistusse värvanud. Kas täitevkomitee on mingi Riikliku Julgeoleku algorgan? Aga ka mind taheti austada nuhiametiga. Võib-olla sellepärast, et ma keeldusin seda „austavat“ ettepanekut vastu võtmast, on nad mind arreteerinud? Ei tea, tõesti ei tea mitte midagi. Tahtsid mind käratult kõrvaldada. Usuasjade volinik käskis mind paar nädalat enne seda noortetunnid lõpetada. Neis käis palju üliõpilasi. Ütlesin talle: „Seda ma ei tee. Jumala sõna peab enam kuulama kui inimeste oma!“ Ta sai mu peale pahaseks ja ütles: „Noh, siis distsiplineerime teid teistmoodi.“ Küllap nüüd ongi see „teistmoodi distsiplineerimine.“ Tähendab, ka usuasjade volinik on julgeoleku ametnik. Kõikjal ainult Beria politsei. Aga mis ma ka oleks teinud või tegemata jätnud, ikka oleksin kord neile jalgu jäänud...”

Aga kõigil neil, kes siin enne mind ahastasid, oli ka kedagi, kelle juurest neid ära kisti. Kes jäi maha Laine Alleril, kelle nimi on siin seinal krohvi sisse kraabitud? Ma parem palvetan tema mahajäänud armsamate eest. Ma palvetan oma laste eest. Ma palvetan ka Laine Alleri laste eest, kuigi ma ei tea, kas tal on üldse lapsi. Võib-olla ta viis oma

isale või vennale metsa toitu ja nad tabasid ta. Nüüd mõistetakse ta üle kohut kui „bandiitide abistaja“ üle. Bandiidid, kuidas nad minu „roima“ kvalifitseerivad?

Kaua, kaua juurdlen ma enda ja Laine Alleri saatuse üle. Ja mul on selline tunne, et ma temaga kohtudes peaksin teda oma õeks...

Koridoris jääb pikkamisi vaikseks. On vist juba öö. Aga mul pole kiudagi võimalik pikali heita. Seda pole vajagi. Kaks mundris meest avavad boksi ja kamandavad mine enese järel. Üks ohvitser astub ees, teine järel ja konega mees tassib minu nahkkohvrit. Küllap on see läbiotsimise tulemus. Igaks juhuks on nad mu käed raudu pannud. Aga mul on raske liikuda, sest püksid kipuvad ühtelugu rebadele vajuma ja paeltateta kingad ei seisa jalas...

Tänavad on tühjad. Mind viiakse jaama. Esimene kord elus sõidan ma riigi kulul ja kõva kaitse all. Nad on tabanud riikliku kurjategija. Tšekistid täidavad hoolega plaani...“ (Haamer 1993, lk 4-6).

1.9 Laste- ja noortetöö, misjonär Gus Matero mälestused

Kuna laste ja noortega tegelemine oli keelatud, nimetan seda tööloiku illegaalseks. Valter Savatsky ütleb laste- ja noortetööst kirjutades, et seadusandluse tõttu ei olnud võimalik alla 18 aastastel ristimisele ja kogudusse tulla. Vaatamata sellele pöörati tähelepanu laste- ja noorte tegevusele (Заватски 1995, lk. 374-375). Lastelaagrid, matkad, väljasõidud jne. olid igati välistatud. Koguduse juhid ei pidanud teadma eriti palju taolistest ettevõtmistest, et mitte süüdi jääda julgeoleku organite ees. Headeks kogunemise võimalusteks olid sünnipäevad, kus kuulati kõnesid, lauldi, musitseeriti, tunnistati, õpiti Piibli tarkusi ja palvetati palju. Kogunemispaiikadesse tuli minna kahekolme kaupa, võimalust mööda pimedal ajal. Noorte grupid ei olnud suured. Võimu esindajatega oli kokkupuuteid sellegi poolest. Hilisemas Effataa-ärkamises sai just nendest noortest kandev jõud nii kooris, korraldamistes, ettevalmistavas palves kui ka eestpalveteenistuses inimeste ees.

1969/1970 aastal algasid noortekoori harjutused meil Kärddlas. Need kõik pidid toimuma salaja. Ka pühapäevastel koosolekutel osalemine ja välja laulmine oli seotud riskiga. Ometi on eredalt meelde jäänud 4 misjoni- ja laulumatka. Esimene neist toimus 1968.

aastal novembri alguses oktoobripühade ajal marsruudil Kärddla-Tallinn-Rakvere-Narva. Selle sõidu korraldajaks oli tolleaegne Rakvere Karmeli koguduse vanem vend Arpad Arder. See noorte grupp ei olnud suur, kuid kaasatulijaid oli Kärddlast, Tallinnast, Rakverest. Meelde on jäänud noorte piiblitund vend Arpad Arderi kodus, kus üks sellest grupist sai päästetud. Eriliselt jäi meelde Narva vene kogudus ja sealsed rõõmsad usklikud noored. See andis minule suure impulsi ja jõu edasi võidelda kitsal eluteel.

Teine reis toimus mai algul 1970 Kehrasse, kus laupäeva hommikul oli Kehra vanas palvelas jumalateenistus. Laulsime oma noortekooriga ja kõik noored ka tunnistasid. Koosolek toimus just laupäeval, sest pühapäevaseid jumalateenistusi jälgiti võimude poolt hoolega. Olime täis ülevoolavat rõõmu, kogesime eriti Jumala lähedust, olime läbi talve palvetanud selle reisi pärast.

Kolmas reis toimus mai lõpus 1970 Tallinnasse, kus kohtusime vend Allan Lauri ja tema kahe õega Rootsist. Tallinna Metodisti koguduses anti vend Allan Laurile võimalus lühidalt tervitada ja nad laulsid 2 laulu. Vend Aleksander Kuum ja vend Hugo Oengo võtsid vastutuse selle eest endale. Oleviste koguduses ei juletud tol reisil väliseesti noortele sõna anda. Meie noorte jaoks oli eriline võimalus kohtuda külalistega salaja ühes Kalamaja kandi väikeses korteris. Kuna olime ise otsinud palves eriliselt Jumalat juba varem, saime kõik väga õnnistatud ja julgustatud edasi teenima oma Jumalat. Issand ka varjas meid, julgeolek ei saanud sellest reisist teada.

Neljas reis toimus 4. juulil 1970 Saaremaale. See oli väga seiklusrikkas. Meie 15-liikmeline noortekoor eesotsas dirigendi Viljo Liigiga oli täis tegutsemistahet. Jõudes hommikuse praamiga Rohukülla ootas meid ees üllatus. Lubatud sõiduvahend, mis pidi meid viima Rohuküla sadamast läbi Haapsalu Virtsu sadamasse, oli jäänud tulemata. Hakkasime rõõmsalt jalgsi astuma Haapsalu poole. Viljol õnnestus meile poolel teel ikkagi leida veoauto, mille lahtises kastis jõudsime Haapsalu raudtee- ja bussijaama. Meie Virtsu autobuss oli läinud ja selle tõttu jõudsime läbi suurete seikluste laupäeva õhtul kell 20.30 Kuressaarde (tolleaegne Kingissepp). Kiiresti käisime Kuressaare linnuses ja õhtul kell 22.00 oli linna „puukirikus“ jumalateenistus. Saal oli rahvast täis. See kokkusaamine kujunes erakordselt südamlikuks ja soojaks. Vend Hermann Mäemets palus lõpuks pisaratega, et Jumal kingiks Saaremaale noorte ärkamise. Sel ajal oli ainult 2 usklikku noort Saaremaal (vend Kase tütreid).

Kuna Kuressaare baptistikogudusel ei olnud oma kirikut ja nad pidid kasutama metodisti koguduse ruume, oli nende pühapäevane jumalateenistus algusega kell 13.00. Seetõttu tuli meie väikesel misjonikooril hommikul vara minna autobussile. Vahepeatuse tegime Muhu linnuse lähedal, Linnuse külas. Seal oli Muhu koguduse palvela, kus meid südamlikult vastu võeti. Laulsime oma laulud ja tunnistasime oma tunnistused. Oli aega veel enne autobussi minekut lipata Muhu maalinnusele. Tolleaegse koguduse vanema abikaasa Linda Veskimeister meenutab tänini seda koosolekut. Linda Veskimeister on tuntud kirjaniku Juhan Smuuli õde. Juhan Smuulil oli 4 usklikku õde ja ta puutus oma nooruses palju kokku tõsiusklikega. Teatud Püha Vaimu ilmingud ja liialdused tekitasid noores kirjamehes küsimusi. Siit ilmselt ka tema näidend „Lea“, mis on tegelikult kantud ajastu vaimust ja mida ateistid kasutasid oma huvides ära. Peale kahte praamireisi jõudsime kõik ilusti 5. juuli õhtuks tagasi koju.

Need misjonireisid innustasid meid palves otsima oma Issandat. Püüdsime seda teha veelgi innukamalt, see ei olnud käsk, vaid see oli meie armastuse väljendus Jeesuse vastu.

6. juuli õhtul 1970 kogesime oma palvegrupis isiklikku nelipüha, Issand tuli nii imelise rõõmu, õnnistuse ja julgustusega meie üle. See kogemus tõi minu ellu julguse tunnistada teistele Jumalast, viis sügavuti minu palveosaduse ja täitis mind isiklikult ülevoolava rõõmuga. Seda ei saagi sõnadega kirjeldada, see on ikkagi osasaamine Pühast Vaimust ja tulevase maailma-ajastu maitsmine.

Ärkamise eelõhtu iseloomustamiseks toon veel ära ühe lõigu Kalju Sõnumi juubelinumbrist 4/2002 lk 38-39. 76 –aastane lasteevangelist ja misjonär Gus Matero jutustab lastetöö algusest Eestis ja endises Nõukogude Liidus.

“See oli 1969. aasta aprillis, kui kohtusin Moskvas vend Robert Võsuga. Olin kahe aasta eest saabunud misjonärina Ameerikast Soome ja nüüd oma esimesel reisil Nõukogude Liitu. Tundsin muidugi huvi Eesti vastu, mis on ju Soomele nii lähedal. Oktoobris 1969, praeguseks siis 33 aastat tagasi, saabusin turistina Tallinna. Ja minu esimene kohtumine toimus vend Võsuga, tollase Kalju koguduse karjasega. Istusime koos 6 tundi ja rääkisime lastetööst – mina selle alustamise vajadusest ja Võsu selle alustamise võimatusest. Robert Võsu ütles, et ma ei saavat üldse aru kohalikust

olukorrast ja tahan hakata lõhkuma pastorite perekondi. See oli ehmatav lause. Ta pidas silmas, et pereisad saadetakse siis vanglasse. Ütlesin: „Kui sinul, armas vend, on jalas nii suured hirmukingad, siis on see hirm küll tõsine“. Ja siis sain teada, et on väga rangelt keelatud teha mingisugustki usulist propagandat laste ja noorte seas ning karistused selle eest on suured, kuni vabadusekaotuseni. Ometi avasin Piibli ja lugesin: “Sest kõik nad tahtsid meid hirmutada, mõteldes: „Nende käed muutuvad töö jaoks lõdvaks ja see jääb tegemata!“ Aga kinnita nüüd sina, Jumal, minu käsi!” (Ne 6,9).

Vend Võsu vaikis.

Siis lugesin selle kirjakohta teist korda niimoodi: „Sest Brežnev ja Podgornõi tahtsid Eesti usklikke hirmutada, mõteldes: „Eesti usklikke käed muutuvad töö jaoks lõdvaks ja see jääb tegemata!“ Aga kinnita nüüd sina, Jumal, Eesti usklikke käsi!”

Vend Võsu jäi mõttesse ja me palvetasime. Siis ütles ta, et kutsub järgmisel päeval mõned usklikud Kalju palvela kõrvaltuppa. Ta palus mul neile rääkida, kuidas ma Soomes soome lapsi õpetan. Nii toimus see ajalooline kohtumine, kus Kalju koguduse väikeses toas istus 16 usklikku ja minul oli kaasas just 16 Sõnadeta raamatut (lastetöö alustamise materjalid).

Algas esimene nn lastetöötajate seminar NSV Liidus. Hiljem kohtusime salaja erinevates paikades ja algas ka Laste Evangelisatsiooni Ühenduse materjalide salajane sissetoomine Eestisse.“ (Matero 2002, lk. 38-39)

„Üks ustavaid kaastöölisi oli legendaarne lastetöötaja Milda Laks. Selle naise ustavast tööst said kasu paljude koguduste töötajad. Tema tillukesest toast said pühapäevakooli õpetajad esimesed flanellpiltide koopiad. Tädi Milda joonistas neid ümber, sest originaalpilte ei jätkunud. Kogudustesse jõudis palju käsikirjalist materjali, samuti selge ja puhas õpetus kogenud pedagoogilt, kes oma kooliõpetaja ametist usu tõttu pidi loobuma.“ (Matero 2002, lk. 39)

1.10 Vend Herbert Loogna mälestused

Ärkamise eelõhtu ajastu tõsidust iseloomustab ka kauaaegse Kalju Baptistikoguduse nõukogu esimehe vend Herbert Loogna meenutus samas Kalju Sõnumi juubelinumbris.

„Ühel sügispäeval 1970-ndate aastate alguses helistas mulle tööle Evangeeliumi Kristlaste-Baptistide Nõukogu kantseleist vend Arvo Kajaste ja ütles, et mind ootavad meie kiriku juures kolm meest Tallinna Linna Täitevkomiteest. Kuna minu töökoht oli sealsamas Kalamaja apteegi juures, siis jõudsin mõne minutiga kohale...

„Kus siis nemad on?“ küsisin Kajastelt, kes seisis nõutult keset kitsast kantseleiruumi. „Ma pidin nad sinna sisse laskma,“ ütles Arvo. Ja tõepoolest olid kõik kolm Täitevkomitee meest juba kirikus sees nagu õiged mehed kunagi. Üks neist, ilmselt kõige tähtsam nina, seisis kooripoodiumi ees ja hoidid mingeid pabereid käes. Teine asjamees oli parajasti rõdul ja hõikas sealt rõõmsalt alla: „Siin on lausa ideaalne koht kinoaparatuuri jaoks! Ja kõrgus on ka paras!“

Siis laskus ta küünarmukkidega rõdurinnatisele ja jätkas oma vaimustusavaldusi. „Ja sinna,“ osutas ta kooripoodiumi poole, „sinna paneme ekraani. Saame isegi laiaekraanilisi filme näidata!“

Ja kui paberitega mees rõdulolijale midagi ei lausunud, jätkas see samas vaimus: „Kas mul pole hea idee? Ja kõik on juba valmis! Tule kas või hommepäev ja hakka kino näitama! Ja eks öelnud juba Lenin, et kinokunst on kõige võimsam relv töörahva ideoloogilisel kasvatamisel.“

„Tule nüüd alla!“ tegi kirikusaalis seisev ametimees lõpuks ka oma suu lahti, „kiriku esindaja jõudis juba kohale.“

Nende juttu pealt kuulates tundsin, et kiriku esindajana, õigemine koguduse nõukogu esimehena olin sattunud üsna kentsakasse olukorda. Ja mulle tundus, otsekui oleksid need mehed siin juba tegelikult peremehed ja mina üksnes vaene sugulane. Ja ma ei saanud sel hetkel iseendale tunnistada, et Mats alati on tubli mees, kes kedagi ei pelga.

Nüüd ilmus nähtavale ka kolmas mees. Ta oli käinud kooripoodiumi all järele uurimas, milleks ja kuidas see ruum võiks kasutamist leida.

Paberitega asjamees astus minu juurde, surus omamehelikult minu kätt ja ütles: „Teie siis oletegi selle kiriku nõukogu esimees?“

„See ma olen“, kinnitasin tema sõnade õigsust.

„Noh, siis annate siia oma allkirja!“ ütles ta teatava rahuloluga ja sirutas mulle ülhe paberi. Ja samas nägin võimumehe käes ka täitesulepead, mis ilmselt oli mõeldud minu allkirja jaoks. Tema sulepead ma vastu ei võtnud.

„Millise allkirja?“ ei saanud ma mitte millestki aru.

„Noh, ikka selle kohta, et teie kui selle kiriku nõukogu esimees olete nõus selle koguduse üleviimisega Oleviste kirikusse. Linnavõimud arvavad, et teil ei ole midagi niisuguse ümberpaigutamise vastu. Pealegi on Oleviste nii suur kirik, kus ruumi jätkub ka teie kogudusele.“

„Aga miks meie peame siit ära minema?“ ei osanud ma muud targemat küsida.

„Vaadake, see maja on igati sobilik kas või näiteks kultuurimajaks.“

Siis tegi ta oma jutus tähendusrikka pausi ja lisas: „Või miks mitte ka malemajaks! Meie linnas on palju andekaid maletajaid. Ja linnavõimud ning vabariigi valitsus on kohustatud mõtlema maletajate järelkasvule, kes jätkakasid Paul Kerese võitude kuulsusrikkaid traditsioone.“ „Minul ei ole siisuguse allkirja andmiseks koguduse juhatuse ega koguduse volitusi ja mine sellele paberile alla ei kirjuta.“

Püüdsin seda öelda võimalikult kindla häälega võib-olla lootusenatukest hellitades, et ma selle keeldumisega veel midagi päästa võiksin. Samal ajal vasardas mu peas valulik mõte: nüüd võtavad meie kiriku ära!...

„Meile piisab teie allkirjast täiesti,“ ütleb võimumees. „Aga kui te täna seda allkirja ei anna, siis päris kindlasti teete seda homme!“

„Ma ei tee seda ka homme!“ jäin ma oma otsusele kindlaks...

Pühapäevahommikul jumalateenistusel andis Võsu selle hiibi sõnumi ka kogudusele edasi. „Võib-olla viibime täna meie armsas pühakojas viimast korda,“ ütles ta kogudusele tõsiselt silma vaadates. Ja siis palvetasime kogudusega südamest selle pärast, et tänane jumalateenistus meie vanas kirikus mitte viimaseks ei jääks.

Kuid juba järgmisel päeval kirjutas Võsu kolm kirja, õigemini palvekirja. Esimene kiri oli Üleliidulisele Usuasjade volinikule Moskvast, teine Eesti NSV sama nimetusega ametimehele Tallinnas ning kolmas Eesti NSV Ministrite Nõukogule. Kirjade tekst oli enam-vähem samasugune – ikka nii, et pöördume teie poole tõsise palvega, sest meilt tahetakse meie kirik ära võtta. Kuid esiteks on meie kirik muinsuskaitse all, teiseks on meie kirik Kalamaja linnaosa ainuke pühakoda ning kolmandaks jagame me oma kirikut Vene baptistikogudusega. Kuid ma ei tea, milline neist kolmest argumendist kõige kaalukam oli.

Möödus umbes nädal. Ja ühel argipäeval kutsuti mind Tallinna Kalinini Rajooni TSN Täitevkomiteesse. Helistasin vend Võsule... Läksime koguduse väikesesse tuppa ja olime koos palves. Ja siis kiirustasin mina Täitevkomiteesse... Südamel varinaga astusin ma tähtsa ametiasutuse kõrgesse eestuppa. Suure kirjutuslaua taga istus üks noor naisametnik või sekretär (tol ajal olid peaaegu kõik ametnikud mingid sekretärid). Ütlesin talle, kes ma olen.

„Jah, teile on tõesti siin üks sõnum,“ lausus sekretär. Siis võttis ta lahtisest ümbrikust mingi paberi, vaatas mulle pilguks otsa ja ütles kuidagi pidulikult: „Kõrgemalt poolt tulnud korralduse alusel jääb Kalju kirik teie koguduse käsutusse....“

Viie minuti pärast (ma otse lendasin kohale) avasin rõõmsalt meie kiriku kõrvalruumi ukse. Vend Võsu oli kogu minu äraoleku aja raskete sammudega väikese toa pikkust mõõtnud. Nüüd seisatus ta silmapilguks keset põrandat toolide vahel ja ta pilk klammerdus minu näkku.

„Vend Võsu,“ hõikasin täiest rinnast. „Kõik on korras - kõik on hästi!“

Pühapäeval teatas vend Võsu kogudusele, et meie kirik on meile alles jäetud ning me ei pea enam sunniviisil Oleviste kogudusega ühinema. Ja siis tänasime pisarsilmil koguduse Issandat maapealsete võimude õiglase otsuse eest, mis otsekui oluiks neile kõrgemalt poolt ette kirjutatud.“ (Loogna 2002, lk. 24-27)

Selline oli ajastu vaim, ateistliku riigi tegelikkus ja sündmused, mis tihti võtsid just negatiivse pöörde. Ärkamise eelõhtule oli just eelnenud aeg, kui aastatel 1959-1964 usuline tagakius intensiivistus.

1.11 Usuvaenulik seadusandlus, millest lähtus võimude käitumine

Nõukogude võimud kuulutasid regulaarselt, et NSVL on vaba maa, nad rõhutasid seda, et ta on kõige vabam maa maailmas. Nad kinnitasid lakkamata: „*Meie religioonialane seadusandlus on kõige humaansem ja demokraatlikum maailmas.*“ (Заватски 1995, 118-119; autori tõlge).

Aastal 1958 koondub võim lõplikult Nikita Hruštšovi kätte. Viimane otsustab intensiivselt tegelema hakkata sotsialismilt kommunismile ülemineamise programmiga. Kommunistlik ideoloogia aga pidas religiooni kapitalistlikuks igandiks ja seetõttu kuulus religioon nende nähtuste valdkonda, mis olid ebasobivad kommunismi võiduks.

„*Hruštšovi antireligioosne kampaania 1959-1964 jäi oma julmuselt alla ainult stalinlikele tagakiusamistele 1930-ndatel aastatel.*“ (Забамцку 1995, lk. 74; autori tõlge).

K.M.Hartšev kirjeldab olukorda 1950-ndate lõpul ja 1960-ndate algul öeldes: „*Tuleb püüda lühema ajaga lõpetada religioon, sest kommunismi ajastul ei pea olema ei kirikut ega usklikke.*“ (История 1989, lk. 514; autori tõlge).

Religiooni likvideerimine oli riiklik ülesanne, mida sooviti täide viia plaanipäraselt. Kuna ei suudetud kavast kinni pidada, siis lasti käiku administratiiv-bürokratlik riigiaparaat, mis kõigi vahenditega pidi kaasa aitama seatud eesmärgi saavutamiseks.

„*Sel viisil muutusid üleliiduline nõukogu ja vanempresbüterid riigivõimu surve ohvriteks.*“ (История 1989, lk. 240; autori tõlge).

Üleliiduline nõukogu oleks võinud vältida mitmeid probleeme, kui oleks olnud võimalik pidada vendluse kongresse, aga neid ei lubatud kokku kutsuda. Viimane üleliiduline nõupidamine oli toimunud 1944.aasta oktoobris Moskvas. Seegi peale 18-aastast vaheaega. (История 1989, lk. 514)

„*Välise surve tingimustes oli üleliiduluse nõukogu pleenum 1959. aasta detsembris sunnitud vastu võtma kaks saatusliku dokumenti: 1. „Evengeeliumi Kristlaste Baptistide Liidu olukorrast NSVL-is“. 2. „Instrueeriv kiri EKBÜN-i vanempresbüteritele:“*

Nende dokumentide vastuvõtmine oli julm valitsuse poolne surve, sest sellel pleenumil hoiatas üleliidulise nõukogu esimees Jakov Ivanovitš Zidkov kolleege, öeldes: „Küsimus, mida hakkame vaatlema, viib meid hämmingusse. Küsimus kohalike koguduste kasvust viimastel aastatel kutsub esile rahutust inimeste seas, kes esindavad teist ideoloogiat. Usukultusajade nõukogu annab meile mõista, et me oleme läinud „üle kallaste“. (История 1989, lk. 240; autori tõlge).

Seejärel luges vend A. V. Karev ette mõlemad eelnevalt mainitud dokumendid, mis piirasid tugevalt koguduslikku elu.

Kriitilisemad neist olid järgnevad punktid:

Üleliidulise nõukogu koosseis jääb püsivaks (ümbervalimist ei olnud ette nähtud, väljalangenud liikmed sai asendada siiski uutega), samuti ei olnud lubatud kokku kutsuda koguduste esindajaid konverentsideks.

Vanempresbüterid pidid kogudusi külastades jälgima vaid seaduste täitmist, aga ise jumalateenistustel mitte kaasa töötama.

Noorte usklite ristimist vanuses 18-30 tuli maksimaalselt piirata.

Jumalateenistustel võivad kõneleda ainult presbüterid, nõukogu liikmed, harvemini revisjonikomisjoni liikmed.

Peamine jumalateenistuste ülesanne oli usklite vaimulike vajaduste rahuldamine, mitte uute liikmete ligi meelitamine.

Kohalike koguduste presbüteritele kehtis ettekirjutus, mis nõudis inimeste meeleparandusele ülekutsumise vältimist.

Keelatud oli kooride esinemised, orkestrite ja deklamaatorite osalus (koguduse hoonetes keelati igasuguste pillide kasutamine peale oreli, klaveri ja harmooniumi).

Koguduse liikmetele tuli selgitada, et neil oli lubatud osa võtta ainult registreeritud koguduse hoonetes toimuvatest jumalateenistustest. Kõik ülejäänud kogunemised olid keelatud.

Kristlasi, kes olid ristitud mitteametliku isiku poolt ei tohtinud kogudusse vastu võtta (История 1989, lk. 240-241).

Uute karmide seaduste praktiseerimiseks töötati riigi poolt välja ja suruti kogudustele peale karmid nõuded, mille alusel tulid ümber valida ja registreerida koguduste juhtorganid. Tuli esitada üksikasjalikud andmed. Sama nõue kehtis iga ristimisele tuleva inimese kohta. Kõigile kogudustele kehtis veel kahekümne liikme registreerimise nõue, kus tuli üksikasjalikult märkida kõik andmed, isegi töökoht, usule tulek, ristimise aeg jne. See andis võimudele eriti hea ülevaate väiksematest kogudustest. Pidevalt ähvardati koguduse sulgemisega ja mis ka alati teoks tehti, kui liikmete arv langes alla kahekümne.

Sel viisil sundis riik teostama koguduste juhte usuvaenulikku poliitikat. Üheksas punkt suruti võimuorganite poolt sisse seepärast, et sageli ristiti salaja, võimuesindajad sellest teavitamata. Karistuste vältimiseks püüti saladuses hoida ka vaimuliku nimi, kes ristimistalituse läbi viis. Läksin ise ristimisele 2,5 aastat pärast usule tulekut. Ristimine toimus suvel suure saladuskatte all, siiski hulga noorte usklikega (Hiiumaalt ja ka Tallinnast).

Niigi karme seadusi muudeti veelgi rängemaks ja nende täitmist asuti intensiivselt jälgima kõigi võimu omavate instantside poolt. Seda nimetasid üleliidulise võimu esindajad „leninlikuks seaduslikkuseks“. 1960. aasta suvel olid taas läbi vaadatud kiriklikud seadused, selleks, et võimuorganite sõnastuse kohaselt viia neid vastavusse ususeadusandlusega 1929. aastast. Nimetatud seadused pärinesid Stalini ajast, mida peeti kõike karmimateks NSVL-s (Заватски 1995, lk. 47-49; 157).

See tähendas, et nüüdsest tuli väga karmilt jälgida kõikide religiooniga seotud eeskirjade täitmist. Järeelvalvet teostasid niigi juba Usukultusasjade Nõukogu ja täitevkomiteede esindajad, eriliselt intensiivistus veel KGB tegevus, kelle agentide töö koguduste keskel muutus väga tihedaks.

Järgnevalt toon konkreetse näite Kärkla Baptisti kogudusest 1960-ndate lõpust. Jutustab Teedy Tüür: „Koguduse pühapäeva hommikul koosolekul osales noorepoolne võõras mees. Jumalasõna kuulutamine oli väga õnnistatud. Koosoleku lõppedes läksin ma

võõra mehe juurde, et veenduda tema siiras soovis tulla ka edaspidi koguduse osadusse. Küsisin: „Kas ka teie olete päästetud jumalalaps?“ Võõra kõik vastused olid väga ebalevad ja mitte konkreetset. Usklikud kutsusid teda armastuses kogudusse tagasi, kutsusin teda isegi oma koju. Juba samal päeval selgus, et tegemist oli Tallinnast tulnud julgeoleku töötajaga.“ (Tüür 1979).

Teine konkreetne näide Johannes Togi mälestustest, mis on kirjas tema raamatus „Süüdi mõistetud 58. paragrahvi alusel“. Johannes Togi jutustab oma järjekordsest küsitlemisest KGB töötaja poolt, kus ta kaasvaimulike kohta andmete andmisest keeldus, mille peale KGB ametnik vihastus ja käitus järgnevalt: „*Siis hakkas organite töötaja rääkima üksikasjaliselt, kõneldes, mis toimus koosolekul ja kes mida rääkis. KGB-l oli nii suur agentuur, et nende inimesed viibisid koosolekutel, aga peale selle värvati nuhkisid isegi koguduseliikmete hulgast, lubades neile omapoolset toetust ja erinevaid hüvesid.*“ (Тогн 2001, lk. 261; autori tõlge).

Hiljem, Effataa-ärkamise ajal, kui meie peale kaevati ja meid täitevkomiteesse või julgeolekusse välja kutsuti, kogesime täpselt seda sama. „Organid“ teadsid asju üksikasjalikult, vahel meist isegi paremini!

NSVL riiklikku poliitikat ei määratletud seadusandlusega (seadust kas tõlgendati oma soovide kohaselt, või ei arvestatud üldse) (Заватски 1995, lk. 460).

Otsustavaks said salajased direktiivid ja ettekirjutused kõrgematelt organitelt (Заватски 1995, lk. 163).

Näiteks, üleliidulise nõukogu peasekretär Aleksei Bõtškov tõi näiteid, kus keskvõimud, peale nende poole pöördumist, muutsid ära kohalike võimude omavoliliselt vastu võetud ebaseaduslikud otsused. (Eelpool ära toodud lõik Kalju Baptisti koguduse kirikuhoone ära võtmisest Tallinna Linna Täitevkomitee poolt. Keskvõimud muutsid selle otsuse).

Erinevalt näiteks Saksamaast ja Suurbritanniast, ei olnud Venemaal, hiljem NSVL-is laiemalt, kunagi seaduslikkust austavaid traditsioone (Заватски 1995, lk. 488). Organite ametnike suust kuulsin ka mina alati ühte ja sama ähvardavat lauset: „Seaduste

mittetundmine ei vabasta teid kohtulikust vastutusest.“ Vestlustes või ülekuulamistel jäi siiski mulje, et ametnikud ka ise ei teadnud õieti midagi nendest nn „seadustest“.

1.12 Olukord enne ärkamist

Esimese peatükiga kujundasin oma tööle tausta NSVL-i üldisest usuvaenulikust poliitikast, mille tulemusena religioonipoliitika oli usklike ja koguduste vaenulik. Seoses riigijuhtide vahetusega tekkis mõneks aastaks poliitilisel maastikul tervikuna leebem olukord, mis eeldatavasti andis võimaluse kogu NSVL-s, sealhulgas ka Eestis, kogudustele intensiivsemaks tööks. Olemasolevaid usuvaenulikke seadusi ei muudetud, vaid rakendati eri aegadel erinevalt. Minu keskkoolis õppimise aeg langes just aastatesse 1960-1964. Siis järgnes „Hruštšovi sulale“ eriti äge usuvaenulik poliitika. Seda oli ka koolis eriliselt tunda. Oli ju Nikita Hruštšovi eriliseks eesmärgiks 7-aastaku jooksul (muidu olid 5-aastakud, milleks kogu riik seadis plaane, üks erakorraline 7-aastak oli just sel ajal), elav usk NSVL-s kaotada. 1964. aasta kevadel lõpueksamite tegemisel pidime eriliselt ühiskonnaõpetuses toonitama Hruštšovi osa. Vaenatud kogudus palvetas, eriti need, kes pidid minema põranda alla, kes ei nõustunud eelpool nimetatud 1959. aasta lõpus vastuvõetud direktiividega. Sellest mittenõustumisest kasvas välja nn. “orgkomitee“ liikumine. Tänu nende koguduste julgusele oli Hruštšovi üritus määratud nurjumisele. Meeldetuletuseks tänastele diktaatoritele sobib meenutada Jumala Sõna Maarja kiituslaulust: „Ta on tõuganud maha vägevad aujärgedelt ja ülendanud alandlikud; näljased on ta täitnud heade andidega, aga rikkad tühjalt minema saatnud.“ (Lk 1, 52-53).

1964. aasta sügisel, olles puhkamas Krimmis Kommunistliku partei tähtsate juhtide suvilas, Nikita Hruštšov arreteeriti ja viidi Moskvasse. Temalt võeti igasugune au ja kuulsus ja oma elu viimased aastad veetis ta koduses arestis jubeoleku agentide valve all. Enne surma sai Nikita Hruštšov päästetud. Ta oli oma nooruses Ukrainas näinud tõelist vaimulikku ärkamist. Oma esimese abikaasa saatis ta ise usu pärast Siberisse. See armas inimene palvetas oma endise mehe pärast aastakümneid. Hruštšovi alandati tõeliselt siin maa peal! See on suur arm, et ta sai patuseks ja leidis rahu Jumalaga. Tema matus oli vaimulik. Hruštšov maeti Moskva linna tavalisele Novoje Devitsevo kalmistule. KGB piiras kalmistu ümber ja inimesi ei lastud tema matusele. Teised NSVL kõrged parteitegelased on maetud Kremli müüri äärde. Seda jutustas mulle

isiklikult Moskva baptisti koguduse vend Oleviste kirikus ühel öhtul kahe koosoleku vaheajal, just ärkamise ajal 1978-nda aasta veebruaris.

Kõige rohkem vihastas jumalatuud kommuniste Jumala armu ja väe ilmumine. Oli midagi, mille vastu kurjuse sulased olid võimetud. See paistis kõrgema võimuna kui Kremli oma. Alljärgnevalt väljavõte John H. Noble mälestustest „Ma nägin Jumala valgust!“: *„Teise maailmasõja lõpp tähendas ühtedele vabanemist ja teistele pika kannatusaja algust. Viimaste hulgas oli ka ameeriklane John H. Noble. Tema vanemad meelitati 1937.aastal USA-st Detroidist Saksamaale optika firmasse „Uthe ja Thorsch“ ning nad kolisid Dresdenisse... Pärast sõja lõppu arreteeriti saksa päritoluga kaupmees Nõukogude Liidu okupatsioonijõudude poolt ilma mingit seletust andmata. Sellest algas noore mehe jaoks peaaegu kümme aastat kestnud kannatusaeg vanglates ja laagrites, kus temast sai kristlane,*

14. septembril 1950 jõudsi me vangitapiga Vorkutasse. Räägitakse, et see olevat maailma kõige külmem koht. Vorkutas kehtis kord, et ühtegi vangi ei hoitud samas laagris rohkem kui aasta, et tal ei tekiks isiklike kontakte ülemustega või teiste vangidega.

Umbes veerand valvuritest tundis mõnu vangide valust ja kannatustest. Nad otsisid igat võimalust, et vange piinata või maha lasta.

Jumalateenistuste pidamine oli kõige rangemalt keelatu. Ja ometi toimusid kristlaste salajased kokkusaamised. Koht ja aeg anti kristlaste vahel suust suhu edasi.

Preester Janis Divokas, samuti vang, reedeti, kui ta jumalateenistust pidas. Viis päeva kartsa jäises külmuses, käed ja jalad seinte külge aheldatud, betoonklots jalgade vahel ja ainult kolm „söögikorda“ viie päeva jooksul kongis, mis oli nii suur nagu telefoniputka. Ta elas selle piinamise üle ja reedeti teis korda. Jälle karts. Kui ta sellegi ära talus, küsisin ma temalt, kas see oli väärt kannatamist? „Kunagi pole ma olnud Kristusele lähemal, kui seal kartsas!“ Kui ta kolmas kord tabati, murti tal enne kartsa panemist raudkangiga käed. Nagu valvurid ütlesid – et ta ei saaks enam kunagi oma käsi palveks kokku panna.

Paljud tulid Vorkuta laagrites usule Kristusesse pärast seda, kui ühes naistelaagris „Tellisetehas 2“ midagi üleloomulikku juhtus. Kolm katoliku õde olid arreteeritud. Mille eest, seda nad ei teadnud. Nad pidid oma nunnariided ära andma ja vangiriideid kandma. Nad aeti koos tuhandete teiste naistega välja lumme, et jöötunud maast telliste jaoks savi murda.

Kolm nunna keeldusid tööst. Nad nägid stalinlikus süsteemis kuradit. Kohe suleti nad kartsa, kinnitati kettidega seina külge ja jäeti viieks päevaks arktilise külma kätte. Seejärel kihutati nad uuesti tööle, kuid nad keeldusid jälle. Seekord seoti nad hullusärkidesse ja kallati veega üle, nii et käre pakane tegi hingamise peaaegu võimatuks. Jälle pidid nad tööle minema ja jälle nad keeldusid.

Kui valvurid nunnad tagasi laagrisse tõid, karistati neid, sest naistel ei olnud mingeid jälgi külmumisest. Vangid aga juubeldasid.“ (Noble 2005) Kremli kurjuse teenrid olid võimetus. Igavikus kord mõistetakse õiglast kohut. Lumi, jää ja külm: tuhanded süütud vangid surid Vorkuta laagrites. Selline oli leninlik – stalinlik tegelikkus, milles Jumal ikkagi saatis meile ärkamise.

2. Ärkamise algus

2.1 Ärkamise algus, ansambliõhtud Olevistes

Nagu juba ütlesin eelpool, palvetasime üsna intensiivselt oma palvegrupis Kärddlas, Hiiumaal. 1970-nda aasta suvel olid mitmed noored palvetajad koondatud kokku Kassarisse, kus igal õhtul paluti ärkamise pärast. Nendel õhtutel osales noori ka Tallinnast, Olevistest, Metodisti kogudusest, Nõmme Baptisti kogudusest. Sama tõsine vajadus Jumala otsimiseks leidis aset Tallinnas.

Väljavõte Haljand Uuemõisa mälestustest juubelialbumist „Oleviste 50“: „*Tekkis tõsine vajadus otsida Jumalat, Teda paluda, leida, mis on peamine. Otsiti väljundit ja eesmärki oma usuelus. See oli tõeline palveäratus, mille kutsus esile Jumala Vaim. Oli nädalaid, kus järjekindlalt koguneti mitmel õhtul kodudesse ühiseks palveks. Selleks võeti ka öid. Niiviisi vormis Jumal meeskonda, kes oleks valmis midagi tegema. Usun, et sellise muudatuse taga olid tõsised kauaaegsed eestpalved paljude kristlaste poolt. Üheks selliseks palvetajaks ja eestminejaks oli vend Oskar Olvik. Julgen öelda, et Effataa-ärkamine, selle teke ja areng on omamoodi kaunuks mälestusmärgiks sellele tõelisele jumalamehele, tema palvetele ja püüdlustele. O. Olviku initsiatiivil alustati 1968. aastal nn ansambli või kooriõhtutega, mille algseks eesmärgiks oli tollase suure segakoori liikmete päästmata omaste ja sõprade evangeliseerimine. Neil õhtuil, mis toimusid algul regulaarselt kord kuus, oli veidi traditsioonilist vaimulikku koorimuusikat suure segakoori ansambli, üks küllaltki pikk ja huvitav ettekanne ning seejärel küsimused ja sõnavõttud. Et juba esimesel õhtul üks inimene pöördus, kinnitas ja julgustas see meid...“ (Uuemõis, H. 2000, lk. 22)*

Kuuldus ansambli õhtutest Olevistes ja sellest, mis seal toimub, levis kiiresti. Palvetasime sellele kaasa ka Hiiumaal. Hiljem läksime vaatama, siis palvetasime veelgi innukamalt. Kui toimus läbimurre, said mitmed palvetajad meeskonna liikmeteks.

2.2 Meeskonna kujunemine

„*Effataa-töö alguspäevadest kuni oma surmani oli Effataa hea sõber, toetaja ja julgustaja P. Järvelainen Soome Vabakirikust. Tema tegi palju selleks, et Effataa-tööl oli palju ustavaid sõpru ja eestpalvetajaid Soomes. Selle tähtsust tollases olukorras on*

raske ülehinnata. Tema oli mees, kes väga lihtsalt avas meile Jumala suuri tõdesid, mis oluliselt mõjutasid Effataa-ärkamist. “ (Uuemõis, H. 2000, lk. 22-23).

„Märkimist väärivad kaks joont, mis iseloomustasid kogudust ja kujundasid evangeelse töö tingimused. Esimene oli Jumalale pühendumine. Katsumisaegade ahjus olid paljud kiusatused kaotanud oma võlu. Kes oli leidnud Issanda, oli veendunud, et Talle tasub pühenduda jäägitult..... Tugev rõhk praktilisele pühitsusele suunas koguduse liikmeid anduma Kristuse teenimisele. Seejuures oli märkimisväärne koguduse vanemate isiklik eeskuju.

Teiseks kogudust iseloomustavaks jooneks oli innukus... Jumal oli kokku toonud nii palju erinevaid toredaid kristlasi. See virgutab uskuma ja tegutsema. Igal pühapäeva hommikul tund aega enne jumalateenistust kogunes mitukümmend noort venda kooripeale ühisele palvele. Sõnumit, mille keskmes oli rist, kuulati kirikus innukalt.“ (Lipping 2000, lk. 21).

„Effataa-õhtute populaarsus kasvas, see aga teravdas võimude tähelepanu ja tõi endaga kaasa hoiatusi ja pidevat psühholoogilist survet. Meid püüti igati hirmutada. Põhjus oli selles, et neil üritustel osales liiga palju noorepoolset rahvast. Kõik need ähvardused aga ei kohutanud effataalasi ja töö jätkus. Tööle oli iseloomulik, et kogu evangeelsete õhtutega seotud meeskond ja koor palvetasid erakordse innukusega. Iga koosoleku eel oli tavaliselt tunde kestev ühispalve, sest vajati Jumala vahetat õnnistust ja kaitset.“ (Uuemõis 2000, lk. 23).

2.3 Innukas palve jätkub

Kuna osalesin nendes koosolekutes, siis tean oma kogemustest, kui pingeliselt ikkagi need noored palvetasid. Oli vendi ja õdesid, kes olid otse palvekoormate all, keda Issand sai suunata ja läkitada. Kuna Soomes toimus tol ajal vend Niilo Ylivainio kaudu ärkamine, siis oli meile suureks õnnistuseks just Soome Nelipühi kirikute töötegijad. Olevistes ei saanud neid rakendada avalikel teenistustel. Kõrvalmajas olev julgeolek jälgis hoolikalt, mis Olevistes toimub. Kuna inimeste vaimulikud vajadused olid suured ja uudne oli see, et eriti julgelt palvetati ka haigete eest käte peale panemisega. Samuti ka Püha Vaimu ristimise ja uuendamise pärast. Koosolekust koosolekusse tuli inimesi pöördumisele.

Tol perioodil 1970-ndate keskel oli Effataa-ärkamise õhtute sagedus juba üle kahe nädala. Algas see tavaliselt noorte piibli- ja palvetunniga reedel kell 19.00, mis alati lõppes inimeste eest palvetamisega. Laupäeva hommikul kogunesime Rein ja Haljand Uuemõisade kodus. Seal toimusid ka mitmed kokkusaamised erinevate kirikute ja konfessioonide töötajate vahel. Võitlesime palves koos soome vendadega, vene vendadega, läti nelipühi koguduste vendadega. Püha Vaim eriliselt kujundas ja ühendas oma rahvast.

2.4 Soome õdede-vendade abi

Tol perioodil tulid Soomest meile appi mitmed tuntud vennad, nagu Tapio Nousiainen, Tapani Kärna (Soome Nelipühi koguduste välismisjoni sekretär), vend Veiko Manninen, Kai Anturi jt. Vendade Rein ja Haljand Uuemõisa kodust suundusime Olevistesse, kus juba kell 15.00 algas venekeelne palveteenistus, mis kestis Effataa õhtuse koosoleku alguseni kell 18.00.

„Ärkamise teisel poolel peeti kolm Effataa-õhtut kuus: kahel laupäeval ja ühel pühapäeval. Seda tehti aasta ringi ilma mingisuguse puhkuseta. Inimeste koormus, aga ka pühendumine üritusele oli suur. Töö huvides loobuti isegi perekondlike tähtpäevade tähistamisest noil õhtuil, mil toimusid koosolekud. Puhkuse ajal sõideti kaugelt kohale.

1970. aastate keskel toimus ärkamises väga oluline areng. Põhiliselt evangeelse rõhuasetuse kõrval hakati koosolekuil palvetama ka inimeste muude vajaduste ja eriti tervise eest. Uut innustust tõid selles osas ka mõned Soome vennad.“ (Uuemõis H. 2000, lk. 23).

2.5 Läbimurre Olevistes

Olevistes peeti 1978. veebruaris evangeeliumi nädalat. Osalesin ise Effataa koosolekul, nii laupäeval kui ka järelkoosolekul pühapäeva õhtul Maarja kabelis. Inimesed kogunesid oma vajadustega palvejärjekorda. Siis ei olnud veel vene inimesi kohal. Töötajate noorte vendade südames oli kartus, kas julgeme avalikult palvetada ka haigete pärast. Sellel otsustaval hetkel ütles Püha Vaim minu südames: „Ärge kartke, Issand on siin!“ Ütlesin seda kohe edasi vend Rein Uuemõisale. Pinge oli suur, sest seoses Oleviste evangeeliumi nädalaga olid mitmed juhtivad baptistikoguduste vennad

kohal. Nad seisis Maarja kabeli ukse juures, üsna kriitiliselt olukorda hinnates. Jumala päästev ja tervendav arm ilmus sel pühapäeva õhtul erakordse väega. Pärast mitmed tunnistasid oma tervekssaamisest. Mäletan, et tol õhtul oli ka vend Haljand Uuemõisa abikaasa palvejärjekorras ja ta koges erilist õnnistust.

Vaieldamatult toimus nendes kahes koosolekus Effataa-ärkamise jõuline läbimurre. Teated sellest levisid kiiresti, eriti mõnede inimeste tervenemised rasketest haigustest. Õhtutele hakkas eriti tulema inimesi ida poolt, aga ka läti rahvusest, põhiliselt põrandaaluste nalipühi koguduste liikmeid. Jumala veele on iseloomulik uute kanalite leidmine. See ka toimus Issanda armu väes erilisel viisil. Kaks nädalat enne neid kahte koosolekut oli esmakordselt palvetanud inimeste eest üks Soomest tulnud vend. Tol õhtul inimesed palve ajal kukkusid maha. Varem oli nii juhtunud Kathryn Kuhlmanni koosolekutel USA-s ja ka Niilo Ylivainio koosolekutel Soomes.

2.6 Eestpalveteenistus

Kõik töötajad vennad olid ühel meelel, et kukkumisel ei ole iseenesest mingit õnnistust. See oli otsekui tervenemisega kaasas käiv osa. Ometi oli sellel tol korral sensatsiooniline mõju. Kuuldused levisid kulutulena: Jumala Vaim töötab Olevistes sellise väega, et inimesed ei püsi püsti. Uudishimu tõi paljusid kirikusse.

Vend Reinu kaudu saime tol perioodil ühe helilindi, millel kõneles Soome Vabakiriku juht Tapio Noisiainen. Ta loetles viis põhimõtet, mis moodustavad täisevangeeliumi, teiste seas oli meelevald haiguste ja pimeduse jõudude üle. Haiguste eest palvetamisel oldi Olevistes seni väga ettevaatlikud oldud (nii oli see kõikjal Eesti EKB kogudustes). Jõudsimel palvete kaudu veendumusele, et neid põhimõtteid tuleb evangeelsetel koosolekutel rakendada.

Alljärgnevalt väljavõte Rein Uuemõisa mälestusraamatust „Jumala teenistuses“:
„Pärast koosolekut Maarja kabelis esitas ta eraldi kutse neile, kes tahavad saada päästetud ja eraldi neile, kes tahavad saada terveks. Ennäe imet, mõned tõesti tervenesid palve peale! See tõi kaasa probleeme, sest tihti hakkasid tervendatud täie häälega Jumalat kiitma. Osa vendi arvas, et see võib häirida neid, kes otsivad päästet. Seepärast soovitati Reinul minna haigetega tühja kirikusse ja palvetada nendega altari ees.

Järgmisel Effataa evangeelsel õhtul oligi ta paarikümne põlvitajaga suure altari ees. Kui koosolek lõppes, leiti, et haigetega palvetamiseks peaks siiski mingi kõrvalise ruumi otsima, muidu võib see kirikust läbi käijaid segadusse viia.

Nii kutsuski Rein haiged järgmisel korral käärkambrisse. Seal seisis mõnikümmend inimest. Reinul oli veidi kõhe tunne. Teised olid jäänud palvetama nendega, kes otsisid päästmist. Ta ei vaadanud inimesi, läks esimese juurde, põlvitas maha, pani käed ta peale ja palvetas. Hiljem kuulis ta, et mitmed olid sel korral abi saanud.

Kui Effataa-õhtuid juba suures saalis peeti, kolis järelkoosolek Maarja kabelisse.“ (Uuemõis 2001, lk. 38)

2.7 Inimesed väljastpoolt Eestit

„Mingil hetkel hakkas saabuma inimesi Venemaalt. Iga korraga oli neid üha rohkem. Mõnikord oli juba hommikul kell kaheksa rahvahulk kiriku uste taga ootamas. Samal ajal jätkusid koosolekutel ka kukkumised. Kõrvalmajas Pagari tänaval oli sündmustel kogu aeg silma peal hoitud, nüüd aga esitas julgeolekuülem Valdur Timusk koguduse juhtidele ultimaatiumi. Ta ütles: Kui te inimeste hüpnootiseerimist ei lõpeta – see on lubatud ainult diplomeeritud meditsiinitöötajatele –, siis me sulgeme teie kiriku ja te lähete kohtu alla.“

Hüpnootiseerimise all mõeldi haigete eest palumist ja kukkumist. Ateist ei uskunud üleloomuliku Jumala olemasolu. Veel vähem, et see olematu Jumal parandab haigeid.“ (Uuemõis 2001, lk. 38-39).

„Nähtavasti leidis Jumal endise Nõukogude Liidu piirkondades hulganisti inimesi, kes olid eelarvamustevabad ja avatud südamega. Nende poole pöördus Jumala arm (Eestis külvati kahtlusi nii mõnegi koguduse tollaegse juhi poolt).

Ukrainas said inimesed ilmutusi, et on vaja minna Tallinnasse, ehkki paljud lihtsad inimesed ei teadnudki, kus see Tallinn täpselt asub. Laupäeviti hakkas saabuma algul kümneid, hiljem sadu inimesi, kes otsisid Oleviste kirikut. Piletite saamine Tallinnasse muutus probleemiks. Effataa-ärkamine transformeerus, laienes „vene ärkamiseks“. Juhtus ka tragikoomilisi seiku: mõned äraeksinud sissesõitnud sattusid naabruses asuva KGB peakorterit ukse taha ja palusid infot tervenemiskoosolekute toimumise kohta ja

aja kohta. Õnneks oli laupäev ja Pagari tänav ei töötanud. Küllap jõudis aga niisugune info nende ülemusteni“ (Uuemõis 2000, lk. 23).

2.8 Venekeelsete palveteenistuste algus, Jumala imed

„Päevastel venekeelsetel palveteenistustel palvetati inimeste päästmise, tervenemise, vaimuliku uuendamise ja Püha Vaimuga täitmise eest. Neil koosolekuil toimus hulgaliselt tõsiselt haigete ja puuetega inimeste imelisi paranemisi ja taastumisi. Toimusid nähtused, mida võib julgelt liigitada imede ja tunnustähtede valdkonda. Maarja kabeli altari taga oli abisaanute poolt mahajäetud karke, keppe ja muid abivahendeid. Osa neist Jumala imedest on üles tähendatud meie koguduse liikme E. Kuuse poolt.“ (Uuemõis 2000, lk. 23).

Mõned näiteid sealt: „1978. aasta maikuus viibis Olevistes üks koguduse vanem Valgevenest koos oma abikaasaga, kellel oli rinnavähk. Palve läbi vabanes naine oma haigusest. Pärast seda on sama vend Olevistet külastanud ja kaasa toonud mõne haige koguduse liikme. Kõik nad on abi saanud.“

Juunikuus toodi umbes 1-aastane laps, kes oli sündimisest saadik halvatud olnud, Olevistesse. Laps oli võimetu end liigutama. Pärast lühikest palvet puhkes laps korraga nutma ning hakkas käsi-jalgu siputama. Elu oli tulnud ta jõuetuisse liikmeisse.

Samal päeval toodi ka 5-aastane poisike Moskva lähedalt Olevistesse. Tal oli kolm kaasasündinud südameriket, mis olid nii rasked, et isegi Moskva Sõjaväe Akadeemias ei võetud teda ravile. Pärast palvet tunnistas poiss: „Tundsin, kuidas soe voog voolas mu kehast läbi, olen müüd täiesti terve!“ See poiss viidi tervena koju. Tänu Jumalale!

„7.detsember 1978.a.

„Sest Sinu heldus on parem kui elu; mu huuled ülistavad Sind!“ Laul 63,4.

Pühapäeva lõunal toimunud palvekoosolekule kandsid vanemad oma 10.aastase lapse. Lapse jalad olid alaarenenud ja ta ei suutnud ühtegi sammu astuda. Pärast lühikest eestpalvet hakkas laps arglikult tegema oma elu esimesi samme ning lõpuks hakkas kõndima. Vanemate heameel oli ääretu. Nad tänasid ja kiitsid Jumalat, ise seejuures rõõmupisaraid nuttes.“

23.detsember 1978.a.

Koosolekueelsele palvele oli ilmunud mitusada inimest. Oli tunda ilmselget Püha Vaimu ligiolekut. Paljud sai tunda erilist Püha Vaimu puudutust ning mitmed paranesid oma haigustest ja vigadest.“ (Kuusk 1979)

„10.märts 1979.a.

30-aastane mees Venemaalt tuli jalust vigasena, kahe karguga eestpalvele. Pärast palvet hakkas mees jalgades jõudu tundma. Ta pani kargud kõrvale ja hakkas vabalt kõndima. Ta ülistas Jumalat ning demonstreeris oma paranemist hüüates. Noormees ülistas Issandat selle imeteo eest terve palvekoosoleku aja.

Paar nädalat tagasi käis naine Ukrainast Olevistes eestpalvel. Tal oli maovähk. Naine ei saanud enam süüagi. Veidi aega hiljem saabus kiri, milles sama naine tunnistas, et Jumal oli teda täielikult tervendanud. Ta võis normaalselt süüa ja tundis end väga hästi. Ta oli Jumalale väga tänulik.“ (Kuusk 1979).

„Igale palvekoosolekule on tulnud kümnete kaupa inimesi, kes on tahtnud oma elu Jumalale anda. Nad on saanud päästetud ja paljud on saanud ka Püha Vaimu ristimise, mitmed on lahkunud uute inimestena.“ (Kuusk 1979)

„Ja te peate tundma, et mina olen Iisraeli keskel, et mina Jehoova olen teie Jumal! Jah, mu rahvas ei pea jääma igavesti häbisse! (Jl 2,27) „Ja pärast seda sünnib, et ma valan oma Vaimu kõige liha peale!“ (Jl, 3, 1; Ap 2,17).“

Valisin just need tervenemised, kuna osalesin ise nendel koosolekutel, kus palvetasime koos vendadega nende inimeste eest. Vähe, väga vähe on midagi kirjalikult talletatud, sest aeg oli väga kuri ja keegi ei julgenudki üles kirjutada.

E. Kuuse huvitav käsikirjaline materjal on väärt, et seda avaldada ja koguduse uuele põlvkonnale tutvustada. See kasvatab meie usku Jumala kõikvõimusesse.

Eriline osa oli veel linikutel ja taskurätididel, millele paluti Jumala tervendavat õnnistust. Need viidi kaugetesse Venemaa paikadesse, kus usu läbi tervenesid paljud haiged. Tagasi Olevistesse saabusid tänukirjad.

Neil päevadel võis kohata inimesi kõikjalt: Vladivostokist, Kamtšatkalt, Sahhalini saartelt, Kaug-Põhjast ja lõunast, Ukrainast, Valgevenest, Armeenias, Gruusiast. Saksa vennad tulid Kirgiisiast ja Kasahstanist, inimesed Lätist ja Leedust. Palves ühendati käed ja südamed, erilised olid kohtumised juhtivate piiskoppidega põrandaalusest nelipühilaste „Kiievi liidust“, mis hõlmas tervet NSVL-i. Paljud neist vendadest olid kakskümmend viis aastat stalinlikes koonduslaagrites usu pärast kinni istunud.

2.9 Kontaktid usklikega Nõukogude Liidu eri piirkondadest

Kui laupäeval venekeelne eestpalve teenistus lõppes ja algas eestikeelne Effataa-õhtu, toimus alati vene vendadega nõustamiskontaktid. Seal palvetati ja püüti leida lahendust üsna keerulistele olukordadele eri kogudustest ja isegi konfessioonidest. Meelde jäävamad olid kontaktid Vene Õigeusu kiriku liikmetega. Püüdsime leida kõrvalisi nurki suures kirikus, kus sai palvetatud ja vastu võetud ka kutseid külastada Venemaa kogudusi. Oleviste endi töötajad vennad said harva vastata jaatavalt nendele kutsetele. Küll tuli aga teistel, kes me käisime väljapoolt Tallinna abistamas Olevistes, käia palju kordi Venemaal. Kõige rohkem käis kindlasti Eestist väljas vend Aleksander Popov, aga ka Palade koguduse pastor Udo Veevo, samuti Teedy Tüür, Ants Veemann Olevistest ja ka mina ise. Mul tuli vahendada kontakte Läti Nelipühi kogudustega, aga ka Leedu ja Valgevene kogudustega.

Omaette peatükk on kindlasti Armeenia põrandaaluse nelipühi ärkamise töö, mille otsene alguski n seotud Tallinna ja Olevistega.

Eriline tänu kuulub lihtsatele Tallinna vene baptisti koguduste vendadele ja õdedele, kes püüdsid oma kitsastes korterites anda öömaja sadadele vene inimestele. Sügavalt on mul meelde jäänud, kuidas vene venna 2-toalises korteris Mustamäel on põrandal maganud seitsekümmend kaks inimest.

2.10 Palveteenistus Väljaspool Oleviste kirikut

Kuna Olevistes tuli julgeoleku nõudmisel lõpetada koosolekud alati kell 22.00, siis tuli minul isiklikult mõnigi kord palvetada haigete vene inimeste pärast, kes rahva rohkuse tõttu ei jõudnudki Olevistes vendade ette. Palvetasime vahel isegi tänavanurkadel, seal küll ainult lühikest aega. Eriline palvevõimalus oli ka Balti jaama esine park, Snelli

tiigid ja Tornide väljak. Olime noored ja inimeste vajadused olid nii suured. Toob ju tõeline ärkamine alati välja ka rahva hädad, mis on tihti tavainimeste eest meie ühiskonnas otsekui varjatud. Hilisematel reisidel Eestist väljaspool nägime palju valu, kannatusi, haigusi, kurjuse jõududest seotud inimesi. Venemaa koosolekutel oli tavaline, et koguduse vanema ees laual oli mitusada kirjalikku palvesoovi. Väga hästi on mees üks suvine öö Tallinnas. Laupäeval peale Effataa koosolekut viidi meid palvetama vene, ukraina ja läti inimeste pärast. See palvevõitlus kestis hommikuni ühes tühjas vanas majas Tallinn- Väikse raudteejaama lähedal. Jumala nimi sai austatud, kõik need inimesed said abi. Mul oli isiklikult pärast nende inimestega tagasiside. Olevistes nad ei jõudnudki oma järjekorda ära oodata, enne lõppes aeg otsa.

Vahel kogesime sama, mis Jeesus Geneetsareti järve ääres: „kui rahvas tungis Jumala Sõna kuulama ja ta seisis järve ääres“ (Lk 5, 1).

„Kuna rahvas nii peale rõhus, pidi Jeesus paluma Siimona paati. Tema astus paati, mis oli Siimona oma ja palus teda natuke maad rannast eemale sõuda. Siis ta istus maha ja õpetas rahvast paadist“ (Lk 5, 3).

Olime vend Aleksander Popoviga kahekesi palvetamas Oleviste käärkambris vene inimeste eest. Trügimine ja tunglemine oli nii suur, et me pidime selles ruumikitsikus korduvalt abivajajatele ütleva: „Meil ei ole paati, et järvele sõuda, nagu Jeesus tegi!“ Vaigistasime neid, koosolek rahunes ja Jumala erilise abi ja arm sai osaks haigetele. Toimusid selged tervenemise imed kõikide nähes. Kiitus Issandale selle eest! Seni oli olnud tavaline, et palve ajal kukusid ligi pooled inimesed maha. Julgeolek oli hirmus vihane, nimetades seda hüpnootiseerimiseks. Mida teha, et mitte sattude vastuollu oma maiste ülevaatajatega? Palves sai vend Rein selguse, lähme palvetama, täna ei kuku ükski inimene. Seekord jäid tõesti kõik jalgedele. Ometi hakkasid alles nüüd sündima kõige suuremad imed. Rein Uuemõis arvab täna, et imesid võis olla sadu või isegi tuhandeid. Kahju on, et kõiki tõelisi jumalikke tervenemisimesid ei registreeritud ega märgitud üles. Pidevate ähvarduste ja läbiotsimiste ohu olukorras ei soovitud, et leitaks midagi paberile kirjutatult. Siiski on midagi säilinud. Mõned neist on jäänud meelde eredamalt kui teised.

„Meie vendadele saabus Nõukogude Liidu eri osadest kutseid tulla ja jagada, mida Jumal Tallinnas teeb, samuti õpetada. Vastati ainult mõnele kutsele, sest risk sattuda julgeoleku haardesse oli suur ja see oleks võinud mõjutada tööd Tallinnas.“ (Uuemõis 2000, lk. 23).

3. Effataa-ärkamise mõju väljapoole (Eestis ja Nõukogude Liidu eri piirkondades).

3.1 Tallinnast välja, Eestis, KGB surve suureneb

Siiamaani olen käsitlenud tööd ärkamise mõjupiirkonnas Tallinnas. See, mida Issand oma armu läbi sai teha erinevates kogudustes, ka põrandaalustes palve- ja kodugruppides, on veel kirjutamata. Tuginen siin põhiliselt isiklikele mälestustele. Mitmed vennad, kes ei olnud Oleviste koguduse liikmed, kuid töötasid väga aktiivselt kaasa Tallinnas, eriti alguses ärkamise puhkemise ajal, siirdusid pärast Nõukogude Liidu eri piirkondadesse. Isegi siis, kui Oleviste koguduse nõukogu võttis 1980. aastal vastu otsuse venekeelne töö lõpetada ja ärkamine hakkas pärast seda Tallinnas vaibuma, siis samal ajal läks ärkamine kaugemates paikades hooga edasi ja vallutas uusi paiku. Kõik see toimus totalitaarse ateistliku režiimi tingimustes. Viimased peatükid on veel lõpetamata, sest töö jätkub. Kuid kõigest sellest alljärgnevalt.

Toon ära siin lõigu Rein Uuemõisa mälestusraamatust „Jumala teenistuses.“

„Mida edasi, seda rängemaks läks KGB-poolne surve. 1977.a. lõpul suri pastor O. Olvik. Ta oli Effataa liikumisele südamest kaasa elanud, aga ülekuulamised, ähvardused ja pidev surve olid talle väga piinavad olnud: nüüid pääses ta rahumaale. Ülo Meriloo, kes valiti koguduse vanemaks, pidi tihtilugu naabermajas aru andmas käima. Sageli maandas ta rünnakud endasse ega rääkinud neist vendadele. Paljuski oli tema diplomaatiameel see, mis pikka aega hoidis ära koosolekute sulgemise.“
(Uuemõis 2001, lk. 41-42)

3.2 Olümpia-aasta ultimaatum

„Olümpiaaastal 1980 esitati järjekordne ultimaatum. Taas ähvardati kirik käest võtta. Vennad arutasid asja, aga rohtu ei leidnud. Midagi tuli teha ja lõpuks otsuati järele anda. Koguduse protokolliraamatust loeme: „Viimaste aastate jooksul on pidevalt suurenenud Oleviste kirikus koosolekutel osavõtt vene keelt kõnelevate usklike poolt. Seoses nende hulgaga ja arvestades nende soove ja vajadusi, on neile korraldatud palvekoosolekuid, kus on kõneldud vene keelt. Vastavad ametiisikud on nüüid meie tähelepanu juhtinud sellele, et nimetatud vene keelt kõnelejate hulgas on palju

sissesõitnuid teistest liiduvabariikidest, kelle teenindamine on vastuolus kehtivate eeskirjadega ja seda, et nimetatud isikute teenindamine tuleb lõpetada. Seoses ülaltooduga Oleviste EKB nõukogu otsustab, arvestades esitatud nõuet, lõpetada kuu teise ja neljanda pühapäeva eelsel laupäeval korraldatavad koosolekud, kus on kasutatud vene keelt. 2. november 1980. Allkirjad.“

Rein ütleb, et tal on häbi oma allkirja pärast, mis teiste seas dokumendil ilutseb. Kuu teise ja neljanda pühapäeva eelsetel laupäevadel seisid vennad kiriku uste peal ja palusid inimesi tagasi minna, sest koosolekuid vene keeles enam ei toimunud. Sisuliselt tähendas see evangeelse töö õnnistuste lõppu. Algas aeglane jahtumine. Kahanema hakkas koosolekuliste arv evangeelsetel õhtutel ja inimesi ei tulnud enam usule nagu varemalt.

Kas otsus oli põhjendatud või mitte, seda teab ainult Jumal. Effataa-ärkamine ehk nn vene ärkamine rauges, seda võiks pidada Jumala poolseks vastuseks meie otsusele.“ (Uuemõis 2001, lk. 41-43).

3.3 Jumala jõgi voolab väljapoole

Kuid Jumala õnnistuste jõe on iseloomulik leida uued paigad ja kanalid, et Tema arm võiks ilmuda ja saada õnnistuseks paljudele. Nii juhtus see ka Effataa-ärkamises. Õnnistused väljaspool Tallinna on täna veel kirjutamata peatükk. Kuna olin Jumala armu läbi isa osaline selles, siis tahaksin just nüüd keskenduda sellele.

Effataa-ärkamise mõju iseloomustamiseks sobib prohvetlik nägemus Hesekieli raamatu 47. peatükist: „Siis ta viis mind tagasi templi ukse juurde. Ja vaata, vesi voolas templi läve alt välja ida poole, sest templi esikülg oli ida pool; ja vesi voolas alla templi parempoolse külgseina alt; lõunapoolt altarit! Siis ta viis mind välja põhjavärava kaudu ja laskis mind minna väljastpoolt ringi välimise väravani, mis oli ida pool; ja vaata, vesi vulises parmpoolsest külgseinast! Kui mees läks välja ida suunas, siis oli tal mööunöör käes ja ta mõõtis tuhat küünart ning laskis mind veest läbi minna: vett oli luupeksedeni! Ja ta mõõtis taas tuhat ning laskis mind veest läbi minna: vett oli põlvini! Ja ta mõõtis taas tuhat ning laskis mind läbi minna: vett oli niuateni! Ja ta mõõtis taas tuhat: siis oli jõgi, millest ma ei saanud läbi minna, sest vesi oli kõrge; vesi oli paras ujumiseks, jõgi, millest ei saadud läbi minna! Siis ta küsis minult: „Inimesepoeg, kas oled seda näinud?“

Ja ta saatis mind ning tõi mind tagasi mööda jõe kallast. Aga kui ma tulin tagasi, vaata, siis oli jõe kaldal väga palju puid, nii siin– kui sealpool! Ja ta ütles mulle: „Needsinased veed voolavad idapoolseile aladele, jooksevad alla lagendikule ja jõuavad merre; nende merre jõudes paraneb seal vesi! Ja kõik elavad hinged, kes liiguvad seal, kuhu see jõgi iganes tuleb, virguvad ellu ja seal on väga palju kalu; sest kui needsinased veed jõuavad sinna ja vesi paraneb, siis virguvad kõik ellu seal, kuhu see jõgi tuleb! Ja kalamehed seisavad selle ääres: Een-Gedist kuni Een-Eglajimini on see võrkude kuivatuspaigaks; seal on igasugu kalu, nagu suure mere kalu, väga palju! Selle soised kohad ja mülkad aga ei parane: need jäävad soolaseiks! Ja jõe ääres, selle kaldal siin- ja sealpool kasvab kõikisugu viljapuid; nende lehed ei närtsi ja nende vili ei lõpe: nad kannavad igas kuus uudsevilja, sest vesi nende jaoks voolab pühamust, nende vili on toiduks ja nende lehed on terviseks!“ (Hs 47, 1-12).

Ka meie peame täna minema vaimus tagasi templi ukse juurde. Jumala vesi, mis Olevistes voolas, otsis teed välja ja näe imet, templi parempoolse külgsena alt voolas vesi alla lõunapool altarit!

3.4 Võti ärkamise mõistmiseks

Inimesed tulid algul Eesti eri kogudustest Olevistesse. Seda võis julgelt nimetada konfessioonidevaheliseks ärkamiseks. Teinekord oli häda selles, et koguduste juhid ei tulnud kohale ja juhtus sedagi, et nad halvustasid tööd – Jumala tööd! Täna ei tahaks nimetada konkreetseid isikuid ega halvasti tehtud asju. Jätame selle Jumala hooleks. Kõik tõeline ja Jumala armu sees tehtu selgub kord igavikus. Me peame alati mõistma, et igal ärkamisel on tuliseid poolehoidjaid, on ükskõikseid, aga on ka vastaseid. Liiga tihti võime me otsustada väliste asjade järgi. Ka lihameel segab ja takistab vaimumeeles mõistmist.

Vend Österblom oli kord Vormsis väga mures ärkamise käekäigu ja kulgemise pärast. Ta palvetas ja iga kord, kui ta tahtis pühapäevases koosolekus halvustada ja noomida valesti käitujaid, kuulis ta oma südames vaikset Jumala Vaimu hoiatavat häält: „Ole ettevaatlik, äkki viskad ka lapsed koos pesuveega aknast välja!“ (Buch, „Ridala ärkamine“).

Kui vend Mihkel Krabi käest küsiti Palade priikoguduses peale väga elavat pühapäevast koosolekut, kuidas koosolek oli oma mõjult, vastas Krabi: „Vaim tegi töö, aga liha lõi ka sekka!“ Koosolekus hõisati valjusti, plaksutati käsi, hüpati ja esines tihti ka maha kukkumisi (Peet Saueri mälestused). Tasub ehk meenutada vend Osvald Tärki ütlust Nõmme palvelas, 1970-ndate lõpus: „Kui meie kõrvalt vaatame Jumala tööd, siis me leiame sealt alati vigu, mida me soovima ja tahame kritiseerida. Kui me oleme ise selle töö sees, siis me tavaliselt vigu ei märka! Ja Jumal saab meid kasutada ja õnnistada oma riigi töös.“ (isiklikud mälestused, töötajate väiksem seminar Nõmme palvelas, 1979. a.).

„Kui Jumal selles maailmas saaks kasutada ainult täiuslikke inimesi oma riigi töös, siis Ta ei saaks kedagi kasutada!“ (Tärk 1993, lk. 598).

Kahtlemata olid samad kriteeriumid ärkamise mõju hindamiseks ka tol ajal. Ärkamise tule viisid kõige paremini laiali need inimesed, kes Olevistes ise eestpalvele tulid ja Jumala konkreetset abi kogesid. Nende inimeste tunnistused ja elu viljad pidid seda kõige paremini näitama ja kindlasti ka näitasid. Ka töötajad vennad väljaspoolt Tallinna viisid selle ärkamise õnnistuse ja mõju teistele Eestimaa kogudustele ja piirkondadele. Olevistes kohtas tol perioodil töötajaid kõikidest Eestimaa paikadest: Pärnust, Tartust, Haapsalust, Keilast, Hiiumaalt, Saaremaalt ja mujalt. Venekeelste koguduste õdede ja vendade kaudu liikus info Nõukogude Liidu eri piirkondadesse. Imselt levitati seda kõige rohkem kirjade kaudu.

Kui me alguses räägime sellest, mis toimus Eesti siseselt, siis peame eriti mainima koguduste ülesse ärkamist. Oli palvetatud juba palju aastaid. Väline kontroll ja surve oli kogudustele tugev. Nüüd saatis Issand ärkamise, kus eelkõige kogeti ka sisemist vabanemist, usuelu uuendamist Püha Vaimu väe kaudu, konkreetseid palvevastuseid. Sõna sai kuulutatud vaimu väes ja kuulutust kinnitasid ime- ja tunnustähed. Palju poleemikat tekitas eestpalve teenistuses esinev maha kukkumine. Siit tuli palju kriitikat ja see arvati valeks asjaks. Peame siiski toonitama, et maha kukkumine ei olnud eesmärk omaette. Küll aga käsitleti seda kui Jumala erilise armuväe ilmingut (meie ihutempli nõrkus Jumala väe puudutusel). Ometi kogesid inimesed otsest abi, nii need, kes kukkusid maha, kui ka need, kes ei kukkunud. Isiklikust kogemusest ei tea ühtegi juhtumit, kus inimesed maha kukkumisel oleks endid vigastanud või oleks see toimunud

valju müra ja kära saatel. Pigem võime öelda, et langedes Jumala arm otsekui asetis inimesed maha.

3.5 Uskujate tunnused

Tahaksin hoopis toonitada seda vaimulikku kasu, mida kogesid need inimesed, kes tulid avatud südamega ja usus eestpalvele ja seda kahju, mida kogesid need, kes ei tulnud eestpalvele ja kaldusid kriitika ja eitamise teele. Töötades alates 1974.aastast Hilleste EKB koguduse vanemana, nägin seda kasu ja ka kahju, mis selgesti väljendus järgnevatel aastatel meie vaimuliku elu viljades. Siiski võin täna öelda, et kasud olid suuremad kui kahjud. Selle eest kiidame Issandat veel täna, igavikus näeme asju veelgi selgemini. Millised siis on uskujate tunnused? O.Tärk kirjeldab Markuse evangeeliumi seletuses uskujate tunnuseid:

„Evangeeliumi lõpupeatükis, 17. ja 18. salmis on misjoniläkitusega seoses mõtteid, mis teistes evangeeliumites ei esine. Nimetatud salmid lähevad isseisvat teed ja lisavad suurele läkitusele ka veel uskujate tunnused: „Aga tunnustähed järgivad neid, kes usuvad. Minu nimel nad ajavad kurje vaime välja, räägivad uusi eeli, võtavad üles madusid ja kui nad mõnd surmajooki joovad, ei tee see neile mitte kahju; haigete peale nad panevad käed ja need saavad terveks (s 17,18)).

Kõik nimetatud tunnutähed, peale neljanda, esinevad ka mujal Uues Testamendis.

Jeesus andis kurjade vaimude väljaajamise võime jüngritele juba esimesel läkitusel Galileas (Mt 10, 8), kuigi nad ei kasutanud seda alati võrdse eduga (9, 18). Sellesama võime said ka seitsekümmend jüngrit (Lk 10, 17-19). Kurjade vaimude väljaajamine pidi toimuma Jeesuse nimel. Nad olid säärasel juhul Jeesuse esindajad. Seda kasutasid ka teised, kes ei kuulunud Jeesuse jüngrite hulka (9, 38).

Uute keelte rääkimine esines nelipühal (Ap 2, 4) ja hiljem kordus see veel Apostlite tegudes kahel juhul. Korneeliuse kojast (Ap 10, 46) ja Efesosel (Ap 19, 6). Apostlite kirjudes on selle kohta seletus 1Ko 12-14.

Madude ülesvõtmise näiteks võib pidada juhtumit apostel Paulusega Melite (Malta) saarel (Ap 28, 4).

Surmajooigi joomise juhtumit Uues Testamendis ei esine. (Küll on teada juhtumeid misjonäride elust hilisemal perioodil).

Kätte pealepanek haigetele tervendamise eesmärgil esineb korduvalt Jeesuse ja apostlite elus.

Need tunnused ei ole antud ainult apostlitele ega ametiisikutele koguduses, vaid uskujaile. Seda ei ole öeldud, et need peaksid esinema võrdsel määral igal ajal ja iga kristlase elus. Ka Apostlite tegudes esinesid need harva. Nimetatud imeteod ei ole antud oma kristluse demonstreerimiseks, vaid Issandale lootmiseks sel ajal, kui meil on abi vaja. Nii näiteks ei demonstreerinud apostel Paulus Melite saarel oma usu tugevust mao ülesvõtmisega, vaid ta vajab Jumala abi oma kohustuste täitmisel. “ (Tärk 1993, lk. 598-599).

Seda kõike me kogesime Eestimaal ja hiljem ka väljaspool Eestit suuremal või väiksemal määral. Meile anti Hesekeeli kombel järjest läbi minna, Jumala armu suurust kogeda, kuni vesi oli nii sügav, et enam ei saanud jões omadel jalgadel kõndida. Oli olukordi, kus tuli usaldada jõge, „mis oli paras ujumiseks“ (täiesti anda end Jumala armu hooleks). Ikka ja jälle tõi Issand meid jõekallast pidi tagasi. Me teadsime selgesti, et kogudused palvetasid meie eest, kui me väljaspool Eestit liikusime. Eriti intensiivselt palvetati Olevistes.

3.6 Eestist välja

3.6.1 Töö läheb Lätti

„Ja ta ütles mulle: Needsinased veed voolavad idapoolseile aladele....jõuavad merre; nende merre jõudes paraneb seal vesi!“ (Hs 47, 9).

1978 aasta mai keskpaiku laupäeva hommikul väljusime Riia raudteejaamas Tallinna – Riia rongist. Olime neljakesi. Meie südamesse oli Issand pannud suure igatsuse minna ja kuulutada Tema imeasju kõigi rahvaste seas. Läti usklik vend oli meil autoga vastas ja me sõitsime umbes 100 km Jaunjelgavasse. Seal töötas Issanda koguduses vend Gunārs Lagzdiņš, minu abikaasa Biruta vaimulik isa. Meid võttis vastu väikese linna roheline uppuv (sirelid õitsesid) kirik, mis oli tungil rahvast täis. Seal me kuulutasime

tõlkide vahendusel Jumala Sõna. Jaunjelgava baptistikogudus on kakskeelne ja koosolek tõlgiti nii läti kui vene keelde. Sinna oli tulnud üsna arvukalt usklikke ka Valgevenest. Eestpalve teenistuses, mis kestis tunde, kogesime erilist Jumala armu liikumist. Kes suudaks täna kõike jutustada? Eriliselt on meelde jäänud üks vene tütarlaps, kes tuli eestpalvele langetõve pärast. Issand puudutas teda eriliselt, olime temaga hiljem kirjavahetuses.

Koosolek kestis terve laupäevase päeva ja peale kosutavat ööd jätkus hommikul kirikus. Käisime ka hiljem veel samas koguduses. Alati olid seal avatud südamed ja kogeti eriliselt Jumala armu.

Samal päeval, s.o. pühapäeval peale hommikust koosolekut sõitsime Jelgavasse (110 km), minu abikaasa kodulinna. Läti nelipühi kogudused olid siitsaadik olnud põranda all. Neid oli üsna palju tagakiusatud, trahvitud, vennad olid vanglas istunud. Pastor Jānis Ozoliņkevič oli julgenud esimesena registreerida Jelgava Nelipühi koguduse. Selle järel registreerisid veel mõned. Kuna neil ei olnud oma koguduse maja, siis anti neile võimalus kasutada luteri kiriku ruume. Luteri kirikud olid tol ajal üsna inimtühjad ja nii mõneski neist toimus ainult üks jumalateenistus nädalas. Hoonete kasutamine sõltus muidugi luteri õpetajate vastutulelikkusest.

Juba esimeses koosolekus oli kohal umbes 1200 inimest. Suur kirik oli sõna otseses mõttes puupüsti inimesi täis, ka rõdul ja kõikjal, kuhu vaatasid, olid inimesed õlg-õla kõrval. Ka luteri õpetaja ise oli kohal – kuulajana. Eelmisel pühapäeval oli olnud tema koosolekus samas kirikus 15-20 inimest.

Võimas oli selle koguduse ühispalve, see oli nagu suurte vete kohin, kui nad kõik valjusti ja paljud uutes keeltes kaasa palvetasid. Nii toimub see Läti nelipühi kogudustes tänaseni. Koosolek algas kell 17.00, eestpalveteenistus kell 19.00 ja kestis kella 24.00-ni.

Jumala tervendav, puhastav ja vabastav armujõgi hakkas voolama ja seda mitte ainult nendes kahes koguduses, vaid kõikjal, kuhu meid kutsuti: Liepājas, Ventspilsis, Kuldīgas, Grobiņas, Madonas, Riias.

Meelde on jäänud koosolekud Riias suures luteri kiriku hoones. See oli varem olnud balti parunite ja sakste kirik, suure ringrõdu ja tammepuust sisustusega. Nüüd olid need varem tühjad paigad inimesi täis. Issanda tervendav ja parandav arm voolas nendes koosolekutes: „...nende merre jõudes paraneb seal vesi. Ja kõik elavad hinged, kes liiguvad seal, kuhu see jõgi iganes tuleb, virguvad ellu ja seal on väga palju kalu; kui needsinased veed jõuavad sinna ja vesi paraneb, siis virguvad kõik ellu seal, kuhu see jõgi tuleb!“ (Hs 47, 8-9).

Lätimaal täitus see prohveti Hesekeeli ennustus. Kes suudaks üles lugeda kõiki palvevastuseid, Issanda päästvat armu ja tervendavat väge, mis lausa voolas neis koosolekutes. Me ei saa kuidagi öelda, et ärkamine lakkas sellest peale, kui Tallinnas andis Oleviste EKB koguduse nõukogu järele survele ja lõpetas venekeelsed koosolekud. Just siis hakkas Issanda arm mõnes paigas eriliselt tegutsema.

Kahe nädala pärast peale Lätist tagasitulekut kutsuti meid välja Hiiumaa Rajooni RSN Täitevkomiteesse. Meie kohta oli tulnud kaebus Tallinnast. Meid ähvardati ja keelati igasugune kõnelemine ja liikumine isegi Hiiumaal. Vend Teedy Tüür pidi maksma administratiivkomisjoni poolt määratud trahvi 50 rubla. Täitevkomitee sekretär teatas, et Hiiumaa rajoon ei taha saada kuulsaks mingisuguste nõidade pärast, kes tervendavad haigeid. Läti baptisti koguduste ametlik delegatsioon tuli Tallinna, et meie peale kaevata usuasjade volinikule Ojale. Sealt läks asi edasi nii julgeolekusse kui ka täitevkomiteesse. Hiljem üks neist vendadest Arturs Šķuburs palus isiklikult meilt andeks. Ta oli palves ja Jumala Sõna valguses aru saanud, et see, mida me tegime ja kuulutasime, ei olnud vale, vaid see oli Jumala töö.

Mitte kõik usklikud ei tundnud sellest tööst rõõmu! Lähme korraks veel tagasi prohvetliku sõnumi juurde: „Selle soised kohad ja mülkad aga ei parane; need jäävadki soolaseiks!“ (Hs 47, 11). Neid soiseid mülkaid oli nii Eestis kui ka Lätis ja kõikjal, kuhu see jõgi tuli. Kurb on seda kirjutada, aga nii on see olnud läbi ajaloo ja on ka praegu. Jumal siiski varjas meid ja me käisime Lätis väga tihti. Umbes aasta hiljem oli Jelgava linna ajalehes laimav artikkel, kus halvustati Jumala tööd, haigete pärast palumist ja kus oli mitmeid kordi nimetatud ka minu nime. Ründav ja võitlev ateism ei olnud kuhugi kadunud. Veel 1985. aasta juulis, kui olime kõnelemas Jelgava Nelipühi koguduses (koosolekud toimusid ikka veel luteri kirikus), tuli miilitsa kapten meie auto juurde ja

nõudis kõikide dokumente. Julgeoleku komitees teati tihti paremini, kui me ise, kus me olime käinud ja kõnelenud.

Miks me siiski läksime ikka ja jälle nendele evangeelsetele misjonireisidele? Põhjus oli väga lihtne: Jumala armastuse tuli põles meie südames, Püha Vaimu eriline arm ja võidmine täitis meid. Hirm meid ei takistanud. Kuidas oli algkoguduse päevil?

„Aga Peetrus ja Johannes kostsid neile ning ütlesid: „Kas on õige Jumala ees teid rohkem kuulata kui Jumalat? Otsustage ise. Sest me ei või jätta rääkimata seda, mida oleme näinud ja kuulnud. Aga nad ähvardasid neid...“ (Ap 4, 19-21).

Paulus koges seda ja ta ütleb meile selgelt: „Sest Kristuse armastus sunnib meid ning me otsustame nõnda: kui üks on surnud kõikide eest, siis on kõik surnud; ja ta on surnud kõikide eest, et need, kes elavad, ei elaks enam enesele, vaid temale... Seepärast me oleme nüüd käskjalad Kristuse asemel...“ (2 Ko 5, 14 – 15;20).

Jumal siiski kaitses ja varjas meid eriliselt. Täna on Läti Nelipühi Koguduste Liidus 16 elujõulist noort kogudust!

3.6.2 Töö läheb Leetu.

Juba esimesel koosolekul Jelgava Nelipühi koguduses tulid eestpalvele mõned inimesed Leedust. Neil olid perekondlikud sidemed Jelgava Nelipühi koguduse inimestega. Palvetasime ka vend Paavel Pavlenko pärast. Jumal süütas ta südames misjonitule ja ta hakkas erilise igatsusega palvetama Leedumaa pärast. Leedu on ajalooliselt olnud katoliiklik maa. Rooma-katoliku kirik on olnud domineeriv. Küllastades Leedut, võis alati näha suuri ja võimsaid katoliku kirikuid, mis otsekui valitsesid selle maa üle. 1980. aastal oli Leedus kolm baptisti kogudust, kaks neist väga väikesed. Üks Klaipedas, teine Biržais ja kolmas, kõige suurem, kus oli 400 liiget, Vilniuses. Vilniuse koguduse liikmed oli valdavalt vene keelt kõnelevad, enamus liikmeid oli seal vene või poola rahvusest. Nelipühi töös olid üks või kaks palvegrupp. Siiski aeg-ajalt tulid usklikud Leedust meie Jelgava koosolekutele. Seal me alati palvetasime koos ja püüdsime neid igati toetada. Kui vend Paavel otsustas Leetu elama minna, hakkas olukord muutuma. Täna on Leedus 13 uut nelipühi kogudust. Ka baptistide töö on suurenenud ja tänu saksa metodiisti kaoguduse tänavamisjonile on nüüd Leedus ka 12 metodisti kogudust. Olen

nende inimestega isiklikult mitmeid kordi kohtunud. Viimati kohtusime Pärnus, kristlike juhtide juhtimiskonverentsil, mis toimub igal sügisel septembris Agape keskuses. Me võime ülistada Issandat, kes on imeliselt ilmutanud oma armu ka Leedu rahvale. Teatud mõttes on selle töö juured Oleviste Effataa-ärkamises. Vend Paavel külastas Oleviste kogudust Tallinnas juba 1978. aastal.

3.6.3 Töö läheb edasi Valgevenesse.

1980.aasta oktoobripühade ajal (7.-8. novembril) olime Issanda armastuse käsul läinud järjekordsele misjonireisile Jelgavasse. Seekord oli meil üks koosolek ka Riias suures baltisakslaste kirikus. Külastasime ka ühe armsa vana baptisti venna kodu Riias. See vend oli pidanud palju aastaid Siberis vangis olema.

Nimetatud vend oli eriti rõõmus ärkamise üle. Ta oli aastakümneid Siberis selle pärast palvetanud. „Nüüd on minu vanad silmad näinud seda, nüüd lased sa oma vana sulase rahus ära minna.“

Lahkudes venna kodust, et jõuda Jelgavasse Nelipühi koguduse õhtusele jumalateenistusele ütles vend Janis (kogudusevanem) meile: „Täna on vennad Valgevenest Minskist siia tulnud.“ Peale eestpalveteenistust tulid Valgevene vennad suure sooviga meie juurde: „Palun tulge meiega Minski!“ Mida teha? Otsisime vend Teedy Tüüriga palves selgust. Südamesse tuli nii suur selgus: tuleb minna. Jätsin abikaasa üksinda lastega Lätti (nad pidid ilma minuta koju tagasi sõitma). Vennad Valgevenest olid kahe autoga. Üks neist sõitis kohe ette, et teatada Tallinna vendade tulekust. Sõitsime läbi pimedas sügisöö Minski poole. Kohale jõudsime hommikul valguses. Paar tundi puhkust ühe uskliku venna kodus ja siis viidi meid esimesse koosolekusse.

Minskis oli 1980-ndal aastal üksainus nelipühi kogudus, kes oli julgenud põranda alt välja tulla ja registreeruda. Oli teisi väikeseid põrandaaluseid gruppe, kuid nad olid täis kriitikameelt selle koguduse vastu. Minski kogudus oli ühe ainsa aastaga ehitanud endale lihtsa, kuid üsna avara kirikuhoone. See oli nüüd rahvast tulvil. Kirjalike eestpalvesoovide hulk pastori laual oli nii suur, et ei varem ega hiljem pole ma neid nii palju näinud.

Selles koosolekus toimusid mitmed väga selged ja konkreetsed tervenemise imed. Mõned näited: vana õigeusu kiriku õde tuli kahe karguga vaevaliselt liikudes eestpalvele. Jumala tervendav vägi puudutas teda, mõlemad kargud jäid kirikusse ja naine läks rõõmsalt nuttes ja Issandat ülistades oma teed. Koguduse hoovil olevasse väiksesse majasse oli toodud isegi halvatuid, kelle eest palvetasime. Väga palju oli vaja hingehoolduslikult aidata eestpalvele tulnud inimesi. Koosolekud kestsid tunde, minul oli topeltkoormus, kuna pidin olema vend Tüürile ka tõlgiks. Õhtul öeldi meile, et Minski miilits oli maja ümber piiranud. Jumal ise teab, miks nad ei julgenud sisse tulla ja meid arreteerida. Olime Minskis kolm päeva. Siis pandi meid Minski – Tallinna lennukile ja jõudsime ilusti koju. Kuid sidemed nende usklikega jäid. Need armastuse sidemed on säilinud tänase päevani. Oleme ühendatud ühe erilise palvesilla kaudu. Täna on Valgevenes kümneid uusi elujõulisi väiksemaid ja suuremaid nelipühi kogudusi. Pea igas suuremas asustatud punktis on oma kogudus. Minski noored töötajad on läinud usus välja ja Issand on töötanud nendega koos. Täna kohates vendi Minskist Lätimaal, kus igal aastal mitu korda olen käinud, kuuleme ikka veel küsimust: „Kuidas Tallinna vennad elavad?“ Igavik näitab meile selle kasu, mis vastastikused eestpalved on korda saatnud! Jeesus ütles: „Olgu teil usku Jumalasse.“ (Mk 11, 22).

3.6.4 Töö läheb Ukrainasse.

Ühel laupäeval kutsuti meid Tallinas luteri kirikuõpetaja Karl Reinaru koju. See oli 1980-nda aasta suvel. Ka Issand teadis, et varsti keelatakse Tallinnas venekeelsed koosolekud. Issanda vaim otsib alati tarkuses väljapääsu teid.

Karl Reinaru kodus toimus salajane kokkusaamine „Kiievi liidu“ nelipühi piirkondlike koguduste piiskoppidega. Selles koosolekus osales ka vend Päivo Kasekamp. Siis oli ta Tartu Metodisti koguduse vanem. Päivo Kasekamp oli omaaegse esimese eesti iseseisvusaja kindral Kasekampi poeg. Isa oli arreteeritud ja tapetud juba 1941 aastal. Päivo tuli usule Siberi vangilaagris, kus ta oli kohtunud vene ja ukraina nelipühi vendadega. „Kiievi liit“ oli põrandaaluste nelipühikoguduste liit, mis hõlmas tervet Nõukogude Liitu. Ka kõikides Siberi vangilaagrites olid salajased kogudused. Saunas käies ristiti mehi ja peeti ühiseid leivamurdmisi. Üsna tihti oli nii, et erinevate koguduste ja konfessioonide usklikud leidsid raskustes üksteist. Püha Vaim liitis kõikjal igatsejad südamed kokku.

Ukraina koguduste usklikud olid juba varem tulnud Olevistesse ja olid tekkinud kontaktid. Õieti olid koguduste juhid saatnud mehed vennad läbi katsuma, kas ärkamine Tallinnas on ikka õige. Pärast tulid nad ise.

Piiskoppide soov oli, et Tallinna vennad tuleksid Ukrainasse kohtuma töötajatega ja kogudustega. Alates 1980-ndast aastast see ka toimus. Sellel kokkusaamisel oli ka vend Juho Rüsse. Ka tema oli vangilaagris istunud rida aastaid ja seal noore mehena usule tulnud. Ta töötas Järvakandi Tehastes peenmehhaanikuna ja oli Järvakandi pörandaaluse nelipühi koguduse vanem. Kuna vend valdas vabalt soome ja ka vene keelt, oli tema just nendel kokkusaamistel tõlgiks. Lepiti kokku, et Tallinna vennad külastavad regulaarselt Ukraina kogudusi. Selle ülesande võttis oma õlgadele vend Teedy Tüür, kes palju kordi koos vend Juho Rüssega külastas kogudusi Ukrainas.

Ukraina ja vene vendade jaoks olid kõik vennad, kes osalesid Effataa-ärkamises, „Tallinna vennad“. Nii läks Jumala õnnistuse arm ka Ukrainasse. Isiklikult osalesin mitmetel kokkusaamistel, mis leidsid aset Tallinnas. Ukrainas ma ise ei käinud, kuid pidevalt palvetasime nende reise pärast.

3.6.5 Töö üle terve NSVL-i

Tahan lõpuks lisada veel, et Effataa-ärkamise mõju ulatus pea kõikjale. Vennad Aleksander Popov, Uudo Veevo, Jaanus Meriküll, Ants Veemann jt liikusid üle Venemaa ja teiste Nõukogude Liidu paikade. Kahjuks ei saanud sellest midagi tol ajal kirjutada ja koos vendade lahkumisega igavikku on ka nende kogemused ja mälestused lahkunud. Kuid Jumala juures ei ole midagi ära unustatud.

„Tollel ajal oli eriline side ka pörandaaluste nelipühi kogudustega Armeenias. Jumal oli kasutanud selles töös varem Eestis elanud venda. Ta töötas Tallinnas insenerina ja oli tol ajal juba mitmed aastad elanud Armeenias. Armeenia nelipühi kirik oli küll siis pöranda all, kuid saavutanud üsna suure mõju ühiskonnas, isegi partei nomenklatuuris. See oli Jumala armu eriline ilmumine.“ (Veemann 1982).

Möödunud suvel külastas Eestit ukraina vend Slavik Ratšuk, kes täna teeb koostööd tuntud saksa evangelisti Reinhard Bonnkega. Pereraadio intervjuus ütles vend Slavik: „Ma olin noor mees, 20 aastat tagasi palvetasid vennad Rein Uuemõis ja Aleksander

Popov minu eest Olevistes. Oli prohvetlik sõnum, et Issand tahab mind kasutada oma riigi töös. Täna on see täitunud. Olen ühe suure venekeelse misjoniorganisatsiooni juht Ameerikas. Meil on tihedad sidemed Ukrainaga ja eriti Ukraina presidendikandidaadi Viktor Juštšenkoga. Me palvetame, et see mees võidaks, ta on oma südame poolest tõeline kristlane.“ (Radtšuk 2004).

Kokkuvõte.

Lõpulejõudev diplomitöö andis ülevaate Effataa-ärkamisest aastatel 1968-1985. Ärkamise ligikaudne kestus, arvestades ka küllaltki pikka ettevalmistusperioodi, oli seitseteist aastat.

Nagu iga tõeline ärkamine, algas ka Effataa-ärkamine tõsise palve ja Jumala otsimise tulemusena. Innukas palvetöö jätkus ka ärkamise jooksul. Palju oli palvetajaid nii Eestis kui ka mujal. Seda ärkamist iseloomustab ja eristab varasematest tõik, et selles ärkamises kogesid inimesed nii päästmist, vaimulikku uuenemist, tervenemist kui ka Püha Vaimuga täitumist.

Iga koosoleku ettevalmistus oli põhjalik. Koosolek toimus laupäeva õhtul kell 18.00, kuid juba reede õhtul kogunesid noored piiblitundi algusega kell 19.00. Seal jagati lühidalt Jumala Sõna, pärast oli palveteenistus. Reedene teenistus toimus käärkambris. Palvetati pikalt; ka seal kogeti palju palvevastuseid. Noored tulid ka oma probleemidega. Eriline eestpalve vaim oli osaks saanud Effataa noortekoori liikmetele. Oli neid koori liikmeid, kes palvetasid terve öö. Laupäeva hommikuti koguneti tihti juba kella kümnest palvele. Need palvekoosolekud ei olnud kellaajaliselt piiratud. Effataa koosoleku õhtu laupäeval oli evangeelne, süstitav ja rõõmus. Koosolekute vorm oli oma aja kohta mõnevõrra ebatraditsiooniline. Muusika oli rütmikas ja rõõmus, selles oli nüüdisaegse ülistusmuusika elemente. Kasutati harjumatuid „mittekristlikke“ muusikariistu, mis on tänaseks peaaegu kõikide kristlaste poolt aktsepteeritud. Koosolekule järgnes eestpalveteenistus, mis kestis tunde. Suured inimhulgad seisis järjekorras, eriti vene-ärkamise ajal.

Lõputöö esimeses peatükis on vaadeldud just ärkamise eelõhtut, aega, milles kristuse kogudus elas, Nõukogude Liidu religioonipoliitikat, mis oli usuvaenulik. Pöörasin tähelepanu just sündmustele läbi isiklike kogemuste. Sellele, kuidas Jumala Vaim äratas inimesed palvele, mis kujundas ja suunas nii, et ärkamine sai võimalikuks. Kogu esimene peatükk teenib lõputöö kui terviku mõistmiseks vajaliku tausta loomise eesmärki. Esimeses peatükis kirjeldatu põhjal saab kogu töö järgnev osa paremini mõistetavaks.

Käesoleva lõputöö teine peatükk andis ülevaate sellest, kuidas ärkamine kujunes ja seda just Tallinnas Olevistes. Millisel ajal muutus ärkamine nn vene-ärkamiseks? Millist vastuseisu koges ärkamine just usuvaenuliku riigivõimu ja julgeoleku poolt? Usklike, eriti aga vaimulike juhtide elu ja tegevust jälgiti järjekindlalt ja avaldati ka survet. Ometi kogus ärkamine „tuult tiibadesse“ ja ulatus oma tegevuse ja mõjuga palju kaugemale Eestist. Teise peatüki võime lõpetada Oleviste EKB koguduse nõukogu otsusega 2. novembrist 1980.

Kolmandas peatükis on kirjeldatud ärkamise liikumist Tallinnast väljapoole, esmalt Eestis ja siis mujale üle Nõukogude Liidu. Ka selles osas olen kasutanud isiklikke kontakte ja reise, kus liikusin just ise.

Oli loomulik, et sellisel liikumisel oli tulihingelisi pooldajaid ja vastaseid. Vastastest oli võimsaim ja kardetavaim nõukogude võim kõigi oma eriinstitutsioonidega, sest julgelt kuulutatud evangeelium oli väljakutse ja alternatiiv nende poolt pakutud ideoloogiale. Ka kristlaste arvamus liikumise kohta polnud ühene. Kristlaskonnas (pean silmas meie vendlust) tekitas Effataa-ärkamise uudsus ja sisu erinevaid seisukohti ja tundeid – tingimusteta pooldamist kuni kriitika ja kahtluseni: kas ikka ärkamise vaim on õige? Meie naaberkonfessiooni metodistide ja eriti nende juhtide hoiak oli tollal igati toetav. Sama võime öelda ka nelipühi rahva kohta, kes voolas üle Nõukogude Liidu kokku Tallinna. Just nende eestpalved olid suureks toeks ja jõuks Effataa-ärkamise paisumisel ja levimisel laiali.

Kolmada peatüki lõpuosas olen andnud väikese põgusa pildi ärkamise ulatumisest tänapäeva. Effataa-ärkamine oli Jumala töö ning Tema kaitses oma tööd ja töötegijaid. Effataa-tööle suunatud mittemõistmise ja ähvardused võtsid enda kanda just vend Oskar Olvik ja 1978. aastast vend Ülo Meriloo. Neil vendadel oli armastust, tarkust ja julgust kaitsta võimaluste piires Effataa-tööd.

Käesolevas diplomitöös on loodud esmalt taust, mõistmaks käsitletud perioodil toimunut. Seejärel on antud ülevaade toleaeagsest olustikust. Tähtsamate olukordade ja üksuste vaatlemisele on pööratud pisut enam tähelepanu. Seega on diplomitöö saavutanud oma eesmärgi.

Eesti EKB Liidu ajaloo paremaks mõistmiseks ja identiteedi tajumiseks oleks vaja ajaloolise pärandi edaspidist uurimist ja talletamist.

Kasutatud kirjandus ja allikad

1. **Arder, V.** Muusikatöö. – Kogumik: Oleviste 50, Oleviste koguduse juubelikogumik, Oleviste kogudus 2000, lk. 15-18.
2. **Haamer, H.** Meie elu on taevas. Siberi mälestused. Tallinn: Logos 1993.
3. **Kuusk, E.** Käsikirjalised mälestused. 1979.
4. **Liik, V.** Meenutusi möödunust. Kärkla Baptistikogudus 2004.
5. **Lipping, D.** Evangeelne töö. – Kogumik: Oleviste 50, Oleviste koguduse juubelikogumik, Oleviste kogudus 2000, lk. 20-22.
6. **Loogna, H.** Täitevkomitee meie kiriku kallal. – Kalju Sõnum nr. 4 (54), Tallinn 2002, lk. 24-27.
7. **Matero, G.** Lastetöö taasalustamisest Kalju koguduses. – Kalju Sõnum nr. 4 (54), Tallinn 2002, lk. 38-40.
8. **Noble, J. H.** Ma nägin Jumala valgust. – Kuulutaja. 2005, nr 5, lk. 8-9.
9. **Piibel.** The British and foreign Bible society, London 1968.
10. **Ozoliņkevič, J.** Suulised mälestused. Vestlus, Kärlda, mai 2005.
11. **Radtšuk, S.** Intervjuu. Känd, Allar. Helisalvestis. Tallinn, 2004.
12. **Talts, O.** Suulised mälestused. Vestlus, Nõo, aprill 2005.
13. **Timusk, V.** Kibestumine. T. Hagelbergi Intervjuu. Maaleht, 20. veebruar 1997, lk 12-13.
14. **Tärk, O.** Markuse evangeeliumi seletus. Tallinn: Logos 1993.
15. **Tüür, T.** Suulised mälestused. Vestlus, Kärkla, juuni 2004.
16. **Uuemõis, H.** Effataa-ärkamine – Kogumik: Oleviste 50, Oleviste koguduse juubelikogumik, Oleviste kogudus 2000, lk. 22-24.

17. **Uuemõis, R.** Jumala teenistuses. Oleviste kogudus 2001.
18. **Valk, T.** Eesti Evangeeliumi Kristlaste-Baptistide Liidu ja riigivõimu suhted aastatel 1953-1964, Tartu 2003.
19. **Veemann, A.** Suulised mälestused. Vestlus, Tallinn, märts 1982.
20. **Veevo, U.** Suulised mälestused. Vestlus, Kärdla, august 1997.
21. **Vähi, M.** Suulised mälestused. Vestlus, Kärdla, august 1990.
22. **История Евангельских Христиан-Бартистов в СССР.** Москва 1995, Издание Всесоюзного Совета Евангельских Христиан-Бартистов.
23. **Заватски, В.** Евангелическое движение в СССР после второй мировой войны. Москва 1995.
24. **Риутта, У; Тоги, Й.** Осужденный по 58-й Статье. Санкт-Петербург 2001, «Библия Для Всех».

Effataa revival and it's influence in Estonia and abroad from 1968-1985

By Enno Tuulik

Summary

Effataa revival and it's influence in Estonia are seen in this work through the eyes of my personal experiences and memories. I have tried in the first part of this work to describe the background and circumstances, which lead to this revival.

During the years 1968-1985 the Soviet Union was totally atheistic. The combative atheism was naturally and always against evangelical preaching, especially when God gave His signs and wonders after meetings. Boldly preached gospel was a challenge and alternative to Soviet government offered ideology. State law about religion was made in 1929 with Stalin's purpose to isolate and eliminate churches and believers from society forever. In 1968-1985 this law hadn't changed, but was completed with directives from Moscow's Religious Soviet.

In my work I try'd to show and understand the time in which believers and churches lived. Purpose of this work is to show that God is Almighty, and still was when a powerful and anti-humane state fight with all methods against this revival.

The key of this revival was praying and, again, only praying. Majestic God Himself called His church to pray and He formed them into a team, who were used in this awakening in Oleviste, in Estonia and outside of Estonia.

This graduation work is founded on my life's experiences and memories. In addition I also used 16 written and verbal sources, which is shown in the end of work. There is very little material about this time because of atheistic regime's continual pressure and treatments against believers and pastors. Effataa-revival surely had more influence than I can describe. The last chapters of this are not yet ended, we will be able to read them only in eternity.

In this work there are three parts:

1. Evening before revival

2. Beginning of revival and revival movement in Oleviste church.

3. Revival influences abroad (in Estonia and several parts of Soviet Union).

In the first part I tried to show through my personal salvation experience and personal call of God, the importance of prayer life. Our personal need to put down spiritual idleness, and to pray for the Holy Spirit's forming and leading grace, is a revival workers training.

The second part deals with the starting of the revival, the break through, and it's transforming into a Russian awakening. This was not made with human instruments, no person or persons called these people together. Most Russians didn't even know about Tallinn and Estonia, but God called them together to Oleviste. Through contact with these people it clearly showed the guiding, and leading of the Holy Spirit. In this we can see Greatness of God and His Majesty. Authorities tried to stop and eliminate this revival with all means, including extraordinary support by KGB, but the revival grew wider and spread out from Oleviste church. Latvian Pentecost Churches Union bishop, brother Janis Ozolinkevizi has said: "I have travelled a lot in my work in several places around world, in the Soviet Union, Asia, America. But that what I saw in Oleviste, in Tallinn, and afterward in all places were this awakening went was bigger than I'd ever seen! (May, 2005)

This work is written in Estonian language in 63 pages.

I've chosen this theme because I was interested in the Effataa revival and worked in it personally. The possibility to collect verbal tradition, and testimonies from eye-witnesses is important. Much of this work is seen through my personal experiences. Certainly through this we can understand much more about past events. The problems dealt with in this paper have been , until now quite modest.

The third chapter of this work has a subtitle "Believers attributes", to help show and more clearly understand the circumstances in Estonia and abroad.

In writing this work I felt the need to be fair to the 'sensative' subject matter and subjective in recording my memories. I hope that reading my work is an enriching

experience for each reader. It will help to understand this period in homeland, and spiritual history.

Let this Effataa revival show us today an example for praying what will lead to more beautiful and bigger revival today, that would shine more in these beginning years of this new 21st Century. I believe we can all learn from the experiences we have inherited.